

ȘTEFAN MAILAT. OPERA DE „RECUPERARE NAȚIONALĂ” A PERSONAJULUI ARDELEAN DE CĂTRE VECHEA ISTORIOGRAFIE ROMÂNEASCĂ

Octavian TĂTAR*

Ștefan Mailat. Omul și faptele sale politice

Ștefan Mailat se trăgea dintr-o familie de boieri români din Țara Făgărașului. Potrivit istoriografiei maghiare, îndeosebi a celei de până în anii regimului comunist din Ungaria, familia boierească a Mailateștilor era originară din Banat, de pe valea Bârzavei. Teza acesta a fost pusă în circuitul științific de istoricul maghiar Béla Majláth, biograful lui Ștefan Mailat¹, la sfârșitul secolului al XIX-lea, pornind de la frecvența deosebită a onomasticului Mailat printre cnezii români din districtul bănățean din zona Bârzavei². Primul dintre Mailateștii așezați în Țara Făgărașului, în Comana, a fost Matia/Matei, tatăl lui Ștefan Mailat, susține istoricul maghiar amintit mai înainte. Istoriografia românească de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea susține că Mailateștii făgărașeni, cel puțin în ceea ce-l privește pe Matei Mailat, sunt boieri băștinași de Comana și că în Țara Oltului și Țara Bârsei onomasticul Mailat se întâlnește până astăzi³.

Matei Mailat a fost stolnicul regelui Ungariei Vladislav II. Pentru slujbele făcute curții regale, Matei Mailat primește drept recompensă, în anul 1509, moșia Țânțari din comitatul Alba, cumpărată pe vecie de la frații Ladislav, Petru, Mihai și Nicolae Forro. În actul de donație, Matei este numit „Mailat Valahul, boierul nostru de Comana”⁴. În anul 1511, Matei Mailat adoptă catolicismul, ne spune istoricul Ioan Pușcariu⁵. Din acest moment, fostul boier, numit de acum doar nobil, fără adaosul „boier”/„valah”, și cu numele de Matia⁶, este introdus în posesia satului Crihalma. Statutul său nobiliar și domeniile deținute în Transilvania l-au pus pe Matei Mailat în legătură cu voievodul de atunci al Transilvaniei, Ioan Szapolyai. E posibil ca Matei Mailat, făcând parte din anturajul regelui, să nu fi fost simpatizat de voievodul Transilvaniei, cunoscut pentru opțiunile sale „naționale”⁷. Matei Mailat a avut mai mulți copii, documentele pomenindu-i pe următorii:

---

* Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia; e-mail: octavian_tatar@yahoo.com.

¹ Vezi Majláth 1889.

² Majláth 1891, p. 621-623.

³ Popa 1931a, p. 401-405.

⁴ *Nobiles Michael, Petrus, Nicolaus et Ladislaus de Forro nobili Maylad Valacho boyaroni videlicet nostro de Komana possessiones Zunyogyszegh* (Majláth 1891, p. 624).

⁵ *Nobilis Maylady de Comana Boeronis praedictae Terrae Fogoras ex animo factum acceptandamque marito censentes ut potissime idem Mayladius, damnabili illi Graecorum ab obedientia sacro sanctae Romanae Ecclesiae dudum deficientium* (Pușcariu 1907, p. 77-80).

⁶ Pop 1998, p. 239-240.

⁷ Tătar 2001, p. 92.

Comșa, Negoită, Ioan, Dumitru, Marta și Ștefan (pomenit adeseori cu numele Zehan. După trecerea tatălui său la catolicism, tânărul Zehan va purta numele de Ștefan).

Ștefan Mailat s-a născut în anul 1502, în Comana, fără ca în legătură cu acest aspect să fie dovezi sigure. Primii ani ai copilăriei i-a petrecut la Comana, apoi la noua moșie de la Țânțari, devenită reședința familiei. Aici a avut parte de prima educație sistematică sub autoritatea preotului paroh. La curtea regală de la Buda, Ștefan Mailat ajunge în timpul regelui Ludovic II (1516-1526), nașul său la botezul catolic, fiind singurul dintre frați pe care tatăl îl va susține, folosindu-se de averea și poziția sa, pentru a urma o carieră politică în administrația regatului maghiar. În anul 1525, Ștefan Mailat deținea demnitatea de *magister conquinæ* (magistru al mesei/primul stolnic), iar în anul următor pe cea de *cubicularius et dispensator noster* (camerier/postelnic și logofăt al regelui), cum îl numea Ludovic II. În capitala regatului, tânărul Mailat s-a bucurat de favorurile regelui și ale reginei. Prezența în preajma cuplului regal l-a pus pe Mailat în legătură de prietenie cu personalități importante. Amintim aici pe Nicolae Olahus, marele umanist și viitor arhiepiscop, pe Toma Nádasdy, viitorul palatin al regelui Ferdinand I de Habsburg, cu a cărei soră, Ana Nádasdy, Mailat se va căsători, și Ioan Zalay.

În această calitate de demnitar la curtea regală, Ștefan Mailat a participat la bătălia de la Mohács, alături de regele său. Scapă, ca prin minune, neputând să-și salveze regele, și duce vestea dezastrului la Buda. Încă de la începutul disputei pentru coroana Sfântului Ștefan dintre cei doi pretendenți, voievodul Ioan Szapolyai și arhiducele Austriei, Ferdinand de Habsburg, Mailat, împreună cu prietenii săi Nádasdy și Zalay, optează pentru partida ferdinandistă, convins fiind de forța lui Ferdinand de a se opune pericolului otoman. În acest sens, Mailat o însoțește pe regina Maria la Bratislava, sprijinind preluarea cetății și a tezaurului regal de către partida ferdinandistă, refugiată aici. Faptele sale vor crea condițiile instalării lui Ferdinand de Habsburg la Bratislava, dar mai ales a alegerii sale ca rege al Ungariei, în decembrie 1526⁸. Pentru faptele sale, Mailat a fost recompensat de regele Ferdinand I de Habsburg cu titlul de „domn al Făgărașului” și căpitan al cetății Bratislavei, împreună cu Zalay.

După cum susțin cei mai mulți dintre istoricii români, stăpânirea domeniului Făgărașului a constituit preocuparea principală a lui Ștefan Mailat după 1526⁹. Faptele sale politice au fost conduse îndeosebi de acest lucru, Ștefan Mailat neprecupețind nicio ocazie, inclusiv schimbarea taberei politice, pentru a se vedea în posesia domeniului amintit. Poate tocmai această conduită politică oscilantă a determinat ca personalitatea personajului să fie aspru judecată de contemporani, dar și de către istoricii de mai târziu, uneori în termeni foarte duri.

Demersurile lui Ștefan Mailat pentru dobândirea Făgărașului au început, cum am văzut, încă din 1526, atunci când a decis să treacă în tabăra ferdinandistă. Misiunea sa era foarte grea, căci ținutul Făgărașului era râvnit și de Universitatea Săsească (care avea danie regească în acest sens încă din 1472), dar și de Nicolae Gerendi, episcopul Transilvaniei. Mailat și-a dat imediat seama de dificultatea

⁸ *Ibidem*, p. 102-103.

⁹ Vezi, de exemplu, Pop 1998, p. 241-244.

misiunii sale, mai ales că era la curent cu relațiile de sprijin reciproc dintre Ferdinand de Habsburg și comunitatea săsească din Transilvania. De asemenea, el intuia foarte bine faptul că, pe moment, era foarte dificil ca proiectul său să se împlinească, avându-se în vedere relațiile strânse dintre episcopul catolic de Alba Iulia, Nicolae Gerendi, și fostul voievod, actualmente rege la Ungariei, Ioan Szapolyai, ambii situați în cealaltă tabără politică. Și totuși, Mailat merge în continuare pe „cartea” ferdinandistă, cunoscând foarte bine energia și voința deosebite ale arhiducelui Ferdinand, proaspăt „rege ales” al Ungariei, de a-și lua în primire stăpânirea asupra Ungariei regale, inclusiv a posesiunilor răsăritene ale regatului aflate sub controlul regelui Ioan Szapolyai (Ioan I). Atent la suspiciunile curții regale a lui Ferdinand de Habsburg, nu foarte încrezătoare în loialitatea și consecvența politică a nobilimii maghiare, Ștefan Mailat nu forțează nota cu privire la cererile sale. Deocamdată, el se mulțumește doar cu primirea „spre pază” (custodie/supraveghere) a cetății Făgărașului. Avem, în acest sens, două documente datând din 12 martie 1527, semnate de Ștefan Mailat, adresate lui Ferdinand de Habsburg. Textul acestora, cunoscut de mai multă vreme de către istorici, a fost analizat, interpretat, corectat și publicat de către istoricul Ioan Aurel Pop în studiul citat mai înainte. În primul document, Mailat se angaja „pe credința, omenia și onoarea sa” să restituie oricând va fi nevoie cetatea Făgărașului regelui Ferdinand. Primind această fortificație numai spre pază (supraveghere), atunci când ea va fi cerută înapoi, Mailat o va reda/restitui în mâinile maiestății sale sau ale trimisului său, „fără întârziere, excepție, tergiversare sau orice altă scuză” și fără „vicleșug și înșelăciune sau orice altă manevră obscură”¹⁰.

Speranțele lui Mailat nu s-au împlinit întocmai în acel moment. În 1527, regele Ferdinand a dat doar jumătate din cetatea și domeniul Făgărașului lui Ștefan Mailat, cealaltă parte revenind lui Toma Nádasdy. Dania era doar ipotetică, deoarece Ferdinand nu controla regiunea Transilvaniei, iar cetatea rămânea pe mai departe în mâinile lui Nicolae Tomori, căpitanul acesteia și aliat al regelui Ioan I. Abia în 1528, Nicolae Tomori predă cetatea Făgărașului noului voievod al Transilvaniei, Petru Perény, încă fidelul lui Szapolyai.

Declanșarea războiului civil din Ungaria¹¹ complică și mai mult lucrurile. Din dorința de a-l ține aproape, Ferdinand reînnoiește dania asupra Făgărașului către Mailat în 1528. Era prea târziu, dar mai ales fără niciun efect, căci Mailat își pierduse orice încredere în putința lui Ferdinand de a-l pune efectiv în posesia cetății și domeniului Făgărașului. Așa se face că, la începutul verii anului 1528, Mailat trece de partea regelui Ioan I, care, imediat, îi donează și el domeniul și cetatea Făgărașului. Despre acest lucru, Mailat îi informează imediat pe brașoveni,

¹⁰ „Ego, Stephanus Maylat de Zwmyozegh, aule regie familiaris, fateor et promitto per presentes litteras, sub fide ac verbo boni viri et humanitate mea, quod quancumque regia maiestas Hungarie et Bobemie etc., dominus meus clementissimus, castrum Fogaras, quod solum in custodiam a maiestate sua recepi a me repetierit, illud eidem maiestate regie vel ei quem michi maiesta sua ad hoc deputabit, sine mora, excepcione, tegiversacione aut alia quancumque excusacione reddere, rennunciare et ad manus eiusdem maietatis sue restituere volo, dolo et fraude aut quavis sinistra machinacione in hīs postpositis penitus et semotis, harum litterarum testimonio manu mea propria scriptarum sigiloque mei anullaris impressione munitarum” (Pop 1998, p. 243).

¹¹ Tătar 1997-1998, p. 485-510.

la 2 iulie 1528¹², precizându-le, pe un ton aspru, că are voința și banii de a stăpâni Făgărașul. E posibil ca gestul său să fi fost doar unul formal, de tatonare, căci, odată obținut Făgărașul, Mailat revine în tabăra lui Ferdinand. Tot așa de posibil este ca gestul său de reîntoarcere la Ferdinand să se datoreze și victoriilor militare ale oștilor ferdinandiste din 1528 și începutul lui 1529. Este momentul în care Mailat revine în Transilvania, preluând efectiv controlul asupra Făgărașului, devenind din acest moment cel mai important conducător militar al partidei habsburgice din Ardeal. Importanța Făgărașului pentru partizanii regelui Ferdinand, conduși de Mailat, s-a dovedit cu prilejul confruntărilor militare din 1529¹³. Înfrângerea oștilor ardeleni proferdinandiste la Feldioara (22 iunie 1529) de către moldovenii lui Petru Rareș¹⁴ l-a determinat pe Mailat să se adăpostească în cetatea Făgărașului, singurul loc din Transilvania necontrolat de partizanii regelui Ioan I. Aici, la Făgăraș, Mailat va rezista până în anul 1531, când partida ferdinandistă transilvăneană va prelua din nou inițiativa. Din cetatea Făgărașului, Mailat s-a implicat în acțiuni politice la sud de Carpați, în vederea instalării ca domnitor a lui Moise Vodă¹⁵. Din această perioadă datează și căsătoria lui Mailat, în 1530, cu Ana de Nádasdy, sora prietenului său mai vechi, Toma Nádasdy.

Sprijinul acordat de sultanul Süleymân I regelui Ungariei Ioan I, neputința lui Ferdinand I de a controla Transilvania, dar mai ales o oarecare suspiciune a acestuia cu privire la dorința lui Mailat de a stăpâni total Făgărașul (amintim aici faptul că, din această rațiune, în 1531 Ferdinand I de Habsburg a făcut act de donație asupra cetății Făgăraș, în părți egale, lui Mailat, Toma Nádasdy și Ioan Zalay), l-au determinat din nou pe domnul Făgărașului să se alăture regelui Ioan I și adepților săi în 1531¹⁶. Din acest moment, sprijinit cumva și de cumnatul său, Mailat devine practic stăpânul efectiv al Făgărașului. Ștefan Mailat s-a atașat atât de mult de acest loc, l-a dorit atât de mult încât, de acum încolo, nu ezita, ori de câte ori avea prilejul, să se intituleze cu mândrie „liber domn al Țării Făgărașului” (*liber dominus Terrae Fogaras*) sau „domn veșnic al Țării Făgărașului (*perpetuus dominus Terrae Fogaras*)”. Era vorba de un ținut despre care Nicolaus Olahus scria cu admirație: „Cetatea acesta este ca un mic ducat. Supușii ei sunt boierii români, care îl ascultă pe domnul cetății ca pe un principe”¹⁷.

În anul 1534, Ștefan Mailat obține de la regele Ioan I demnitatea supremă în Ardeal, aceea de voievod. Din acest moment, Mailat va face din Țara Făgărașului un adevărat fief personal, cu o cancelarie personală și un aparat administrativ dezvoltat. Timp de câțiva ani, domnia sa se va bucura de o oarecare liniște. A fost perioada în care și-a consolidat relațiile printre elita locală, maghiară și secuiască îndeosebi. Participând la luptele din Ungaria Superioară contra oștilor lui Ferdinand I, Mailat și-a sporit prestigiul și puterea atât de mult încât a atras invidia multora. Din această perioadă, cam de prin anul 1536, datează și ruptura față de

¹² Popa 1931a, p. 412.

¹³ Vezi Tătar 2002a, p. 182-190.

¹⁴ Constantinescu 1978, p. 29-35.

¹⁵ Vezi Ursu 1913-1916, p. 517-528; Nicolaescu 1939, p. 406-429.

¹⁶ Pop 1998, p. 242.

¹⁷ *Apud Călători străini* 1968, p. 493.

episcopul de Oradea și consilierul regelui Ioan I, Martinuzzi, care va deveni, cu timpul, unul dintre adversarii săi cei mai puternici. Pacea de la Oradea (februarie 1538) dintre Ferdinand I de Habsburg și Ioan Szapolyai¹⁸, al cărei artizan a fost, în mare măsură, episcopul Oradiei, Martinuzzi, i-a sporit acestuia și mai mult influența asupra regelui Ioan I. Uneltind cu cele mai perfide mijloace, inclusiv falsul de cea mai josnică speță, Martinuzzi reușește să-l determine pe regele Ungariei să ordone măsuri de înlăturare a lui Ștefan Mailat din funcția voievodală și să-l deposedeze de posesiunile sale nobiliare, acuzându-l de trădare¹⁹.

Anul 1539 a fost unul crucial pentru cariera politică a lui Ștefan Mailat. Stupefiat de atitudinea ostilă a regelui Ioan I, intrigat și de faptul că regele său se dovedea tot mai conciliant în relațiile cu sultanul și că nu întreprinde mai nimic pentru a asigura securitatea țării, Ștefan Mailat pune la cale un proiect politic numit de istorici „proiectul autonomiei Transilvaniei”. În fapt, această „ligă a patrioților”, cum mai este numită gruparea politică din jurul lui Mailat, formată din voievodul Emeric Balassa, Francisc Kendy și alți fruntași ardeleni, exprima nu atât o mișcare autonomistă, cât, mai degrabă, o preocupare a elitei transilvănene față de problema securității țării, greu încercată după 1526, și o opoziție tot mai evidentă față de regele Ioan I.

Așezat în cetatea Făgărașului, Ștefan Mailat a rezistat cu bine asediului din partea oștilor regale în anul 1539. În primăvara anului următor, regele Ioan I ordonă curmarea „răzvrătirii ardeleni”, însărcinându-l pe Martinuzzi cu rezolvarea acestei probleme. Eșecul asediului asupra Făgărașului îl determină pe Ioan Szapolyai să intervină în mod personal în Transilvania. Numai că, în timp ce se îndrepta spre sudul Transilvaniei, regele se îmbolnăvește și moare curând, la Sebeș. Evenimentele se complică foarte mult, căpătând, cum vom vedea, implicații internaționale. Implicarea lui Ștefan Mailat în aceste evenimente va fi totală, dar și fatală pentru cariera sa politică.

Moartea regelui Ungariei Ioan I la 21 iulie 1540, la Sebeș, crea condițiile punerii în aplicare a prevederilor păcii de la Oradea, din februarie 1538. Numai în aparență lucrurile stăteau astfel deoarece, precum se știe, în martie 1539 Szapolyai s-a căsătorit cu Isabella, fiica regelui Poloniei, Sigismund I, iar în iulie 1540 s-a născut fiul acestora, Ioan Sigismund. Ba mai mult, principalii membri ai guvernării regale - căpitanul Bálint Török, István Werbőczy, Péter Petrovics și episcopul de Oradea, Martinuzzi - s-au hotărât să ducă la îndeplinire rugămintea lui Szapolyai de pe patul de moarte, anume să-l impună pe tronul Ungariei pe Ioan Sigismund. Într-adevăr, sub presiunea acestora, dieta Ungariei, convocată în grabă, în septembrie 1540, la Buda, l-a ales pe Ioan Sigismund rege al Ungariei. Cum noul rege era minor, guvernarea țării a fost încredințată unei regente formate din regina-văduvă Isabella, Martinuzzi, Petrovics și Török. Din perspectiva subiectului în discuție, aspectul cel mai important rămâne însă recunoașterea de către sultan a lui Ioan Sigismund ca rege al Ungariei. Despre condițiile în care aceasta s-a petrecut aflăm dintr-o scrisoare pe care sultanul a expediat-o, în octombrie 1540, din Istanbul,

¹⁸ Vezi Tătar 1999, p. 159-163.

¹⁹ Popa 1931b, p. 22-25.

regelui Poloniei. Sultanul arăta că a hotărât să-i dea fiului regelui Ioan I „crăia vilaietului unguresc”²⁰.

În acest timp, în Transilvania, situația era departe de a se fi liniștit după eșecul lui Szapolyai din primăvara-vara anului 1540 contra răsculaților Ștefan Mailat și Imre Balassa. Balthazar Bornemissza, care guverna Transilvania în așteptarea numirii unui voievod, a fost obligat în august 1540 să ridice, din lipsă de trupe, asediul cetății Făgărașului, în care, de mai multă vreme, Mailat se încăpățâna să reziste. În aceste condiții, Mailat, secondat de Balassa, care i s-a alăturat din nou, a convocat adunarea Stărilor din Transilvania, la Sighișoara, pentru 29 august 1540, ca și cum ar fi fost voievodul legitim²¹. Adunarea Stărilor, la care au participat nobili, sași, secui și reprezentanții orașelor, a hotărât, sub constrângere, alegerea lui Mailat și Balassa drept „căpitani ai țării” și trimiterea unei solii la regina Isabella și la Stările Ungariei, pentru a făgădui fidelitate. De asemenea, s-a hotărât un ansamblu de măsuri vizând organizarea internă a Transilvaniei²².

Alegerea noului rege al Ungariei și pericolul pentru Transilvania al redeschiderii conflictului pentru coroana acestei țări i-a determinat pe Mailat și pe apropiații săi să pună în aplicare mai vechiul lor plan al separării Transilvaniei de regatul Ungariei. Inițial, Poarta Otomană a sprijinit acțiunea lui Mailat, cel puțin așa reiese din atitudinea lui Sinan, trimisul sultanului în Transilvania, care, în adunarea Stărilor de la Biertan (18-27 septembrie 1540), îl investește pe Mailat cu puteri de voievod și principe și cere reprezentanților celor trei „națiuni” să-l recunoască drept domnul lor legitim²³, dacă nu cumva gestul lui Sinan a fost o depășire a competențelor cu care a fost împuternicit. Despre promisiunile importante făcute de Mailat sultanului (castele și bani), pentru a rămâne voievod al Transilvaniei, aflăm dintr-o scrisoare a lui Jacób Wilamowski, solul polon la Poartă, expediată în noiembrie sau decembrie, din Camenița, către Jan Tarnowski²⁴.

Criza politică declanșată de moartea lui Ioan Szapolyai, evenimentele din Transilvania din vara-toamna lui 1540, intervenția militară a lui Ferdinand în Ungaria, în octombrie 1540, precum și tratativele dintre acesta și Isabella pentru o eventuală cedare a țării, începute în aceeași luna, îl determină pe sultan să pună în aplicare intenția mai veche de a ocupa Ungaria. Cum planul inițial de cucerire avea în vedere Ungaria în hotarele sale de la 1526, inclusiv Transilvania și *Partium*, unitatea regatului trebuia menținută prin existența unui suveran, fie el și un copil în scutece. Pe aceste considerente s-au întemeiat, așadar, numirea lui Ioan Sigismund ca rege, respingerea tendințelor separatiste din Transilvania, din 1540²⁵, pe care, în alte condiții, Süleymân I le-ar fi încurajat.

În Transilvania, începutul anului 1541 este marcat de intensificarea disputei dintre Ștefan Mailat și Imre Bebek. Primul, Ștefan Mailat, de un deceniu și jumătate unul dintre cele mai cunoscute și importante personaje politice transilvănene,

²⁰ Vezi textul scrisorii în *Documente turcești* 1976, doc. 21, p. 31-34.

²¹ Bichicean 1998, p. 350-351.

²² *Monumenta* 1875, doc. I, p. 40-42.

²³ *Ibidem*, doc. III, p. 43.

²⁴ Corfus 1979, doc. 26, p. 33-34.

²⁵ Feneșan 1997, p. 35.

trecut de ceva vreme de partea lui Ferdinand I de Habsburg, se considera îndreptățit, după izbânzile contra partidei lui Szapolyai din 1540, să fie exponentul unei politici autonomiste a transilvănenilor, în măsură să protejeze provincia de o eventuală mutare a disputei otomano-habsburgice pentru „moștenirea ungară” în zona intracarpatică. Această tendință a frunțașilor politici transilvăneni de a evita consecințe directe dezastruoase pentru provincia lor de pe urma războiului civil din Ungaria și a confruntării aproape neîntrerupte otomano-habsburgice se conturase, ca fapt de conștiință și demers politic, cu mai multă vreme înainte, în anii de după dezastrul de la Mohács (1526). Cel de-al doilea, Imre Bebek, nobil din Ungaria Superioară, revenit încă din 1537 în tabăra lui Szapolyai și foarte activ în negocierile de pace dintre Ferdinand și Szapolyai din 1537-1538, era reprezentantul (trimisul) reginei Isabella în Transilvania. Acestuia din urmă i se alăturase (dacă nu cumva lucrurile au stat invers) Imre Balassa, voievodul Transilvaniei, trecut, în noiembrie 1540, în tabăra adversă, și Balthazar Bornemisza, căpitanul suprem al reginei Isabella²⁶. Această situație a Transilvaniei, critică din punct de vedere politic și al siguranței interne, este amplificată de știrile privind o iminentă acțiune militară otomană după campania din Ungaria a oștilor ferdinandiste din toamna anului 1540. La 2 decembrie 1540, Ștefan Mailat îi scrie cumnatului său, Toma Nádasdy, despre solul lui Radu Paisie, domnul valah, care sosise în Ardeal „rugându-i” pe ardeleni să fie credincioși sultanului, căci altfel vor pierde țara²⁷. În acest context se înscrie și acțiunea lui Ferdinand I de Habsburg, care îl trimite în Ardeal pe Wolfgang Farkas de Harina, în decembrie 1540, pentru a le cere celor de aici să nu se supună otomanilor²⁸, precum și promisiunea sa, adresată la începutul anului 1541 Stărilor din Transilvania, că va apăra țara de dușmanii interni și externi și va respecta drepturile și libertățile celor trei „națiuni” ardeleni²⁹.

Față de situația creată, Stările ardeleni sunt convocate pentru adunarea generală, la Turda. Inițiativa se pare că a aparținut nobilimii maghiare și frunțașilor acesteia, întruniți la Zombor. Dar, ca și în plan militar, unde disputa dintre Mailat și Bebek nu a dus la victoria niciuneia dintre părți, nici adunarea Stărilor, în plan politic, nu a reușit să rezolve fondul problemei, cu toate că a obținut, în cele din urmă, o pace între Mailat și Bornemisza³⁰.

Situația din Transilvania se agravează pe fondul știrilor tot mai consistente despre o iminentă întoarcere în Moldova a fostului domnitor, Petru Rareș, considerat acum „omul turcilor”, cel care în anii precedenți își manifestase atât de mult „apetitul ardelean”, dornic acum de răzbunare și de a-și recăpăta posesiunile din Transilvania. Probabil că aceste informații, la care se adaugă o anumită prevedere a cursului evenimentelor, l-au determinat pe Ferdinand I de Habsburg să-i dăruiască lui Ștefan Mailat, la 2 februarie 1541, cetatea Ciceului³¹, cu rezerva că dacă domnul moldovean îi va deveni fidel, atunci Ferdinand va răscumpăra cetatea

²⁶ Vezi Tătar 2002b, p. 85-109.

²⁷ Veress 1929, doc. 20, p. 21.

²⁸ *Documente* 1894, doc. 142, p. 260.

²⁹ *Ibidem*, doc. 145, p. 275.

³⁰ *Monumenta* 1875, doc. XIV, p. 61-62.

³¹ Veress 1929, doc. 22, p. 22.

și o va dăruii moldoveanului. De fapt, pe toată durata lunilor februarie și martie are loc o intensificare a schimbului de informații privind situația din Moldova și mișcările otomanilor, ceea ce dovedește o evidentă neliniște printre fruntașii Ardealului. Însuși regele Ferdinand I de Habsburg îi cerea lui Ștefan Mailat, la 29 martie 1541, un raport despre acțiunile lui Petru Rareș³², fapt repetat printr-o scrisoare din 30 martie³³, probabil și pe fondul știrilor primite de la Istanbul de la Hieronim Laski despre pregătirile de război ale otomanilor.

Starea lucrurilor din Transilvania cunoaște o turnură aparte în primăvara anului 1541, pe fondul declanșării războiului habsburgo-otoman. Reușita campaniei otomane în Ungaria era condiționată de controlul asupra principatelor române și a Ardealului. În Moldova, Petru Rareș era, în acel moment, un supus al sultanului, convins fiind că acesta își va respecta promisiunile cu privire la Moldova, enunțate cu prilejul acordării domniei. Radu Paisie, domnul Țării Românești, prins într-un clește otoman, nu avea nicio libertate de acțiune³⁴. Cât privește Transilvania, sultanul își precizează punctul de vedere cu privire printr-o scrisoare adresată fruntașilor politici ardeleni. Sultanul le amintește, în termeni energici, că Ungaria fusese cucerită de către el și că a fost dăruită fiului regelui Ioan. Îi avertizează să nu se alătore lui Ștefan Mailat, amenințându-i cu pedepse drastice în situația în care nu i-ar asculta poruncile³⁵. Apreciem că intrigile la Poarta Otomană ale reginei Isabella, care îl acuza pe Mailat de alianță cu Ferdinand (ceea ce nu era lipsit de temei, Ferdinand trimițându-l în Transilvania pe Toma Nádasdy pentru a-l sprijini contra opozanților), precum și solicitările regelui Poloniei, l-au determinat pe sultan să-și schimbe atitudinea față de Mailat. Aceste porunci se pare că au fost întărite prin cuvintele unui sol special trimis în Ardeal, care, la 25 mai, aducea la cunoștința Stărilor de aici ordinul sultanului. Solul informa, în același timp, că trupele otomane erau în drum spre Ungaria și că voievozii Moldovei și Valahiei aveau ordin să pătrundă în Transilvania și să execute poruncile sultanului.

În vara anului 1541, așadar, nu mai era niciun dubiu că se va produce o invadare militară a Transilvaniei de către oștile voievozilor români de dincolo de Carpați. La 17 iunie, brașovenii îl înștiințau pe Ștefan Mailat despre faptul că Radu Paisie le-a transmis vestea că năvăleau turcii. La 18 iunie 1541, un sol muntean a sosit la Ștefan Mailat, informându-l despre atacul otomanilor și obligația celor doi domni de peste Carpați de a-i urma. Despre toate acestea, Mailat îi informează imediat pe sibieni³⁶. Din documente reiese că Ștefan Mailat, singurul care se pronunță deschis pentru o rezistență armată, are strânse legături cu locuitorii Sibiului în încercarea de a preveni, chiar contra unor sume de bani, un atac armat în sudul Ardealului³⁷. Se pare însă că sașii, ca de atâtea ori până atunci, și-au urmărit propriul interes de securitate.

³² Hurmuzaki 1891, doc. CLXXVI, p. 216.

³³ *Ibidem*, doc. CLXXVII, p. 216.

³⁴ Vezi Nicolaescu 1938.

³⁵ Hurmuzaki 1891, doc. CLXXI, p. 219.

³⁶ *Documente* 1911, doc. 760, p. 403, doc. 761, p. 404.

³⁷ *Ibidem*, doc. 760, p. 403, doc. 761, p. 404.

Pătrunderea oștilor moldovene și valahe în Ardeal, în vara anului 1541, la porunca sultanului, l-au găsit pe Mailat singur, în condițiile în care secuii și armata comitatelor nu au ascultat porunca sa de mobilizare militară. Mailat a hotărât să reziste în cetatea Făgărașului, în eventualitatea unui ajutor din partea lui Ferdinand I de Habsburg. Atras în cursă de mai vechiul colaborator Balthazar Bornemisza, trimis împotriva sa cu gânduri rele de însuși Martinuzzi, în 19 iulie 1541 Ștefan Mailat cade în mâna lui Petru Rareș³⁸. În scurt timp, fostul voievod al Ardealului a fost predat oștilor otomane și dus la Istanbul. Aici, Ștefan Mailat a fost întemnițat la Yedikule.

Detenția sa aici nu a fost una oarecare, Mailat beneficiind de un tratament aparte, dar și de atenția cercurilor diplomatice străine de la Istanbul³⁹.

În primul rând, Ștefan Mailat nu a fost un prizonier oarecare. El fusese un înalt demnitar al regalității maghiare, un voievod al Transilvaniei care intrase în conflict cu însuși regele Ioan I. Fire nestatornică, iubitor de dreptate, dar și de putere, Mailat a intrat în conflict, rând pe rând, cu o parte a nobilimii transilvănene, uneori cu sașii și/sau secuii de aici, cu otomanii după uciderea lui Gritti la Mediaș (1534), apoi cu ferdinandistii, pentru ca în 1540-1541 să manifeste puternice intenții de desprindere a Transilvaniei de coroana Sfântului Ștefan. Or, un astfel de personaj, puternic și imprezvizibil, cu multiple relații în Transilvania și Țara Românească, nu putea să dispară imediat din conștiința contemporanilor. Cumnat cu palatinul „Ungariei habsburgice”, Tamás Nádasdy, știrile despre Mailat erau cerute și așteptate cu interes la curtea lui Ferdinand I de Habsburg.

În al doilea rând, Ștefan Mailat beneficia, cum am spus, de un statut aparte la Yedikule. El primea și expedia scrisori, avea dreptul să întrețină discuții cu soli ai diverselor cancelarii sau persoane importante, îndeosebi din Transilvania și Țara Românească. Pentru informațiile pe care le deținea și experiența sa era, adeseori, solicitat de înalții demnitari otomani pentru a mijloci discuții diplomatice sau a oferi sfaturi legate de realitățile politico-militare din teritoriile fostului regat maghiar. În calculele Porții Otomane, Ștefan Mailat putea fi folosit la momentul potrivit ca element de schimb, presiune sau șantaj pentru diplomația habsburgică sau ca „exemplu” pentru nobilimea transilvăneană. Or, în această situație, el nu putea să fie ignorat de către diplomații lui Ferdinand la Istanbul, mai ales în momentele cu puternică încărcătură politico-diplomatică din relațiile otomano-habsburgice.

În al treilea rând, diplomația habsburgică era interesată, la rândul-i, de persoana lui Ștefan Mailat. Urmărind cu atenție acțiunile la Poarta Otomană ale reginei-văduve Isabella și ale guvernatorului Transilvaniei, Martinuzzi, diplomații austrieci nu puteau să nu observe și să nu consemneze în rapoartele lor⁴⁰ date legate de Ștefan Mailat, avându-se în vedere, cum bine se știe, că Martinuzzi a întreprins presiuni și uneltiri la Poarta Otomană pentru ca importantul captiv de la Yedikule să nu fie eliberat. Acțiunile lui Martinuzzi la Poartă, relațiile relativ normale otomano-habsburgice și „pacificarea” Transilvaniei l-au determinat pe

---

³⁸ Vezi Popa 1932d, p. 483-487.

³⁹ Vezi Tătar 2000, p. 177-183.

⁴⁰ Cu privire la rapoartele diplomaților austrieci la Poarta otomană, vezi *Austro-Turcica* 1995.

sultan să se opună continuu tuturor încercărilor de a-l elibera din închisoare pe Mailat în perioada 1541-1550. Preocupat de războiul cu Persia, sultanul a apreciat, pe parcursul întregului deceniu, că nu sosise momentul ca Mailat să fie „azvârlit” în evenimentele din Ungaria și/sau Transilvania ca exponent al interesului otoman. Sau, dimpotrivă, tocmai deținerea sa la Yedikule să fi fost soluția cea mai bună pentru a influența desfășurarea evenimentelor de aici.

În anul 1550, Mailat era deja pe sfârșite, bolnav și epuizat de lunga detenție. Primele relatări despre faptul că era bolnav datează din vara anului 1550. Într-o scrisoare expediată din Istanbul către Ferdinand, Malvezzi relatează că Mailat are podagră (gută), știre reluată într-o altă scrisoare, din 21 iulie 1550⁴¹. După informațiile oferite de Malvezzi la 1 noiembrie 1550, Mailat era deja foarte grav bolnav; guta se acutizase și, mai nou, suferea și de artrită⁴², informație cuprinsă și în scrisoarea sa din 25 noiembrie 1550.

Despre moartea lui Mailat aflăm dintr-o scrisoare expediată din Adrianopol (Edirne), la 17 decembrie 1550. Malvezzi se afla la acolo pentru a urmări mai îndeaproape acțiunile sultanului, retras aici pentru a supraveghea acțiunile ferdinandiștilor în Transilvania și pentru a conduce pregătirile în vederea unei campanii în Ungaria contra Habsburgilor. Malvezzi relatează că ieri (16 decembrie) a venit la Adrianopol castelanul de la Yedikule, care a spus că Mailat a murit și că a fost îngropat acolo⁴³.

Așadar, pe la jumătatea lunii decembrie 1550, se stingea din viață, după nouă ani de detenție, departe de ai săi, soția Ana și cei doi copii (Gavrilă și Margareta), la nici cincizeci de ani, unul dintre cei mai de seamă oameni politici ai Ardealului din prima jumătate a secolului al XVI-lea. El a fost cel care a încheiat un drum în evoluția istorică a Transilvaniei - etapa voievodatului sub suzeranitate maghiară - și l-a pregătit, conștient sau nu de noile vremuri, atât cât a putut, pe al doilea - al principatului sub suzeranitate otomană⁴⁴.

Moștenirea vechii istoriografii românești

Istoriografia maghiară din „secolul mileniului” l-a integrat pe Ștefan Mailat patrimoniului personalităților politice medievale ungare, sub numele de István Majlád/Majláth. „Responsabil” direct al acestui act istoriografic a fost Béla Mayláth. Acesta a publicat, la diferență de câțiva ani, două lucrări fundamentale pentru demersul amintit: *Maylád István. 1502-1550* și *Oklevelek Maylád István történetéhez* [Diplome referitoare la istoria lui Ștefan Mailat]. De atunci încoace, lexicoanele biografice maghiare păstrează această abordare de „acapararea națională” pornită în secolul al XIX-lea. Amintim, spre exemplificare, două lucrări în domeniu: *Új Magyar Lexikon* [Lexicon maghiar], IV, Akadémiai Kiadó, Budapeșt, 1962, și *Magyar életrajzi lexikon* [Lexicon de biografii maghiare], editor

⁴¹ *Ibidem*, doc. 187, p. 496.

⁴² *Mailat è pur vno in le Sette Torre, ma è forte infirmo delle gotte et de una poplisia (ibidem, doc. 199, p. 529).*

⁴³ *Sir, ieri è venuto qua in Adrianopoli il castellano dele Sette Torre de Constantinopoli et dice et afferma per cosa certa che Mailath è morto e sepulo... Io hora ho inteso del certo che Mailat è morto et è sepulto fora delli muri alle Sette Torre de Constantinopoli, et - questo è certo - la infirmità è stata de poplisia (ibidem, doc. 201, p. 534-535).*

⁴⁴ Tătar 2000, p. 183.

Ágnes Kenyers, vol. I-II, Budapest, 1967-1969. Aici nu este vorba doar despre cazul lui Ștefan Mailat sau al altor personalități de origine română din Ungaria medievală, ci despre o concepție mai amplă, care a dăinuit în istoriografia maghiară până astăzi, cunoscută sub genericul „popoarele Ungariei medievale”. Potrivit acesteia, istoria „națiunilor medievale” prezente în Ungaria medievală este, în esență, una a colonizărilor, istoria „adunării popoarelor” (*congregatio populorum*)⁴⁵. Ca atare, elita Ungariei medievale, indiferent de originea ei etnică, este parte a „Coroanei Sfântului Ștefan”, altfel spus este maghiară.

Acest act de „naționalizare” odată săvârșit, nu a rămas decât ca istoriografia străină să se raporteze la ceea ce se vehicula pe piață în domeniu, preluând mecanic, cum se întâmplă adeseori, ceea ce s-a susținut. Iată un exemplu edificator: publicația *Austro-Turcica*, pe care am pomenit-o mai înainte, în indexul de nume de persoane aferent, făcând referințe lămuritoare la Ștefan Mailat⁴⁶, pornește de la lexiconul maghiar editat de Ágnes Kenyers, pomenit anterior, și exemplele ar putea continua.

Istoriografia românească, începând din secolul al XIX-lea, a întreprins un demers similar celei maghiare, proces oarecum invers: de „recuperare națională” a personalităților (politice, culturale, confesionale etc.) de origine română. Această atitudine a istoricilor români, mai ales a aceluia din Ardeal, avea o dublă motivație: pe de-o parte, este vorba de opera de construcție a conștiinței naționale a românilor ardeleni, apoi, pe de altă parte, era vorba de un răspuns-reacție la istoriografia maghiară.

În primul caz, cum bine se știe, orice operă de construcție identitară de tip modern presupune recursul la istorie. Ce putea fi mai util în acest sens decât „asumarea națională” a unor personalități coetnice ilustre, care au intrat în conștiința epocii lor prin fapte de înaltă factură și cu răsunet european? În acest sens, istoricii ardeleni aveau câteva precedente ilustre, propice a fi valorificate atât ca tematică, cât mai ales ca limbaj/discurs și metodologie de abordare. Amintim aici studiul lui George Barițiu, intitulat *Ioan Corvin de Hunedoara. Originea, genealogia, faptele sale imortale*, publicat în gazeta *Transilvania*, nr. 5-17, 19-20/1873 și nr. 1/1874⁴⁷.

În al doilea rând, este vorba de o anumită relație a istoricilor ardeleni cu istoriografia maghiară. Cei mai mulți dintre istoricii ardeleni ai secolului al XIX-lea, dar și cei din prima jumătate a celui următor, s-au format, ca specialiști, sub influența și prin lectura producțiilor istoriografice maghiare, urmând școlile superioare ale Ungariei. Devenind istorici, românii ardeleni s-au alimentat tematic, în mare măsură, din istoriografia maghiară, odată cu consumul intelectual al acesteia. În același timp, aceștia au valorificat științific în studiile lor lucrările de referință ale istoricilor maghiari - culegeri de documente, studii monografice, sinteze istoriografice etc. În mod firesc, istoricii români au observat imediat practica istoriografiei maghiare de acaparare națională și așezare în propriul patrimoniu a multor personalități de origine română: Ioan de Hunedoara, Nicolaus

---

⁴⁵ Szűcs 1998, p. 19 *passim*.

⁴⁶ *Austro-Turcica* 1995, p. 691.

⁴⁷ Tătar 1995, p. 71-75.

Olahus, Mihai Csáky, Gaspar Bekes, Ștefan Mailat ș.a. Reacția nu a încetat să apară, ea fiind dublu motivată: (re)stabilirea adevărului istoric, pe de-o parte, și afirmarea sentimentului unei anume mândrii naționale, pe de altă parte. Cum vom evidenția mai încolo, această dublă reacție a istoricilor români este clar și direct spusă de fiecare dată în preambulul articolelor sau lucrările lor monografice. Acest tip de atitudine îl exprimase, încă de la 1845, George Barițiu, atunci când publicase, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, articolul *Istoria*. Iată ce scria/îndemna Barițiu: „Câte simțuri nobile și scumpe deșteaptă istoria scrisă bine! Din toate acelea însemnăm numai iubirea de patrie și iubirea de libertate [...]”⁴⁸. Mai departe, cu referire la menirea istoricului:

„Pieptul său trebuie să bată pentru fericirea oamenilor și a națiunilor, el are să simtă fierbinte pentru patrie și libertate, să fie înflăcărat de tot ce e mare și bun și să cuteze a spune în fața lumii adevărurile de care e străbătut”⁴⁹.

Printre primii istorici ardeleni preocupați de ideea „recuperării naționale” a trecutului românesc și al românilor din vechiul regat maghiar s-a numărat și Nicolae Densușianu (1846-1911). Cum se explică preocuparea lui pentru un tip anume de trecut istoric, dar mai ales pentru modul de a se raporta la el, ne spun cei care l-au cunoscut îndeaproape⁵⁰.

„Traia în acest bătrân, spunea Nicolae Iorga, coborător din nemeșii din jurul ruinelor Ulpiei Traiane, cu mândria romană, cum i-ar fi plăcut lui, o neînvinsă încăpățănare dacă. Și mai trăia ceva: conștiința tuturor suferințelor îndurate de ai noștri acolo, de la cel dintâi apărător al țărânimii ardeleni căzut înaintea călăreților maghiari ai năvălirii până la moartea silnică a tatălui său, în zilele cumplite ale revoluției de la 1848. Acest om părea, cu statura lui înaltă, cu aspra lui privire, cu bătrânețea lui dârză, cu vorba-i puțină și sila de lume, icoana însăși a nenorocului nostru care nu se da, a înfrângerii noastre care în tăcere gătește după cea din urmă luptă pierdută clipa celei mai apropiate răsbunări”⁵¹.

Stabilit de tânăr în România, Nicolae Densușianu pornește lucrul la opera sa fundamentală: *Istoria revoluțiunii lui Horea*. Cu sprijinul Academiei Române, Nicolae Densușianu începe în toamna anului 1878 o amplă călătorie de documentare în Transilvania natală, Ungaria și Austria, cercetând 12 biblioteci și 16 arhive. Munca sa de documentare a însemnat, în final, un număr impresionant de documente, grupate în 38 de volume-manuscris⁵². Pe baza muncii sale, Academia Română, în ședința ordinară din 15 aprilie 1880, hotărăște să-l primească pe Nicolae Densușianu ca membru corespondent, iar documentele sale să intre în arhiva instituției. În anul 1884, la o sută de ani de la răscoala moșilor lui Horea, Nicolae Densușianu publică, la Tipografia „Românul”, lucrarea *Revoluțiunea lui Horea din Transilvania și Ungaria, 1784-1785, scrisă pe baza documentelor oficiale*. Cartea stârnește un mare interes, fiind premiata de Academia Română, în anul 1885, cu premiul „Ion Heliade Rădulescu”. Despre lucrare, B. P. Hasdeu scria următoarele:

---

⁴⁸ *Ibidem*, p. 71.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Vezi Istrati 1912, p. 599-698; Iorga 1911, p. 483-484; Lupăș 1941, p. 125-137.

⁵¹ Iorga 1911, p. 483-484.

⁵² Tătar 1996, p. 68.

„Iată cea dintâi și singura până acum lucrare pe deplin serioasă asupra istoriei moderne a Românilor, adevă nepărtinitoare, scrisă cu un spirit rece, combinând elementele sale într-un mod metodic; și mai presus de toate, lucrare întemeiată pe o cunoaștere directă a tuturor fântânelor”⁵³.

Cu privire la subiectul lucrării de față, merită subliniat următorul aspect, cel mai important de altfel. În anul 1885, Nicolae Densușianu realizează o selecție între documentele adunate în anii precedenți în călătoriile sale de documentare, realizând un volum tematic intitulat *Monumente pentru istoria Făgărașului*, pe care îl publică la București în același an⁵⁴.

Contemporan în ale scrisului cu Nicolae Densușianu, în fapt mai în vârstă cu două decenii, preocupat și el de istoria românilor ardeleni, a fost Ioan Pușcariu (1824-1911). Pușcariu era din zona Branului, așa încât predilecția sa pentru Ștefan Mailat pare a fi una cu conotații zonale. Familia lui Ioan Pușcariu se trăgea din vechii voievozi ai Maramureșului; la Brașov s-a instalat pe la începutul secolului al XVIII-lea. Familia Pușcariu era una de preoți, din tată-n fiu. Ioan Pușcariu și-a făcut studiile gimnaziale la Școala Normală din Brașov (1834-1837) și Gimnaziul Romano-Catolic din aceeași localitate (1837-1841). A urmat apoi Gimnaziul Superior Catolic din Sibiu (1841-1843). În anul 1846 s-a înscris la Academia de Drept din Sibiu, fiind coleg, printre alții, cu Simion Bărnuțiu. După absolvirea academiei sibiene în primăvara anului 1848, Pușcariu a intrat în administrația de stat, îndeplinind mai multe funcții: asesor și inspector în districtul Făgăraș, judecător adjunct la Judecătoria din Deva (1851), judecător al cercului Pui (cuprinzând Țara Hațegului și zona Petroșani) până în anul 1854. La 31 de ani, în 1855, Ioan Pușcariu este promovat membru al Tribunalului Superior Urbaniar din Viena. Din acest moment, Pușcariu devine o personalitate foarte cunoscută a Transilvaniei acelei vremi. În anii 1863 și 1864, Pușcariu a fost deputat în Dieta românească a Transilvaniei, pentru ca în anul următor să devină membru în Senatul Imperial din Viena. Este anul în care Ioan Pușcariu a fost decorat de către împărat și ridicat în rangul de cavaler. Titlul acesta nobiliar i-a plăcut foarte mult, din acest moment preferând să se semneze „Ioan cavaler de Pușcariu”. Cele mai multe dintre lucrările sale datează din această „perioadă vieneză”.

Contribuția sa cea mai de seamă pe linia subiectului în discuție a reprezentat-o lucrarea *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, publicată la Sibiu, volumul I în anul 1892, iar volumul al II-lea în anul 1895⁵⁵. Despre importanța acestei lucrări nu mai e cazul să vorbim aici. În legătură cu familia făgărașeană a Mailateștilor, Ioan Pușcariu, foarte bine documentat de altfel, spune, într-un stil de maximă conciziune, referindu-se la întemeietorul acesteia: „Matheiu Majlad era boieru român [...]”⁵⁶. Unul dintre fiii acestuia a fost Zehan, pe care ungurii l-au numit apoi, după trecerea familiei la catolicism, Ștefan, căci nu au găsit un corespondent în maghiară a numelui său de botez. Urmează apoi, în lucrarea lui Pușcariu, câteva date esențiale despre nobilitatea și cariera politică a lui Ștefan Mailat - cel mai

---

⁵³ *Analele* 1885, p. 185-186.

⁵⁴ *Vezi* Densușianu 1885.

⁵⁵ Pușcariu 2006a, p. 21-25.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 21.

important personaj al Mailateștilor făgărășeni - și despre familia sa. Aflăm, printre altele, faptul că Ștefan Mailat a fost voievod al Transilvaniei și „domn al Făgărașului”, că a avut doi copii din căsătoria cu Ana, anume pe Margareta și Gabriel, ambii așezați în Ungaria Superioară și căsătoriți cu reprezentanți ai unor familii aristocratice maghiare. Aceleași date referitoare la Ștefan Mailat le găsim și în lucrarea intitulată *Fragmente istorice. Despre boierii din Țara Făgărașului*⁵⁷.

Odată făcut pasul, lucrurile continuă cu mult mai multă îndrăzneală și energie la începutul secolului al XX-lea. Una dintre lucrările remarcabile cu privire la opera de afirmare națională a fost *Enciclopedia Diaconovich*⁵⁸. Lucrarea a fost realizată, cum scrie pe coperta tomului III, din „însărcinarea și sub auspiciile” Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA), de către Constantin Diaconovich și a fost publicată la Sibiu în anul 1904. Date referitoare la Ștefan Mailat găsim în tomul al III-lea al lucrării, la pagina 508.

Înainte de a oferi date biografice despre personajul nostru, lucrarea amintită ține să precizeze, prin autorul său: „Mailat, numele mai multor familii din Ardeal și Ungaria, de origine românească. S-au mai numit Majláth sau Mailáth”⁵⁹. Sunt aici două aspecte importante în concepția autorului, pe care acesta le exprimă succint, dar tranșant, din start: Mailateștii sunt români prin originea lor, indiferent că este vorba de cei din Ungaria sau de cei din Ardeal/Făgăraș, iar, ca români, numele lor este în forma Mailat, și nu altfel. De aici, „românizarea” lui Ștefan Mailat este ca și făcută. Odată devenit român, el este în măsură să fie înscris fără nicio rețineră și cu deplin temei într-o „Enciclopedie Română”. Așa aflăm că Ștefan Mailat a fost „voievod al Ardealului”, deci nu orice român, din familie de boieri („tatăl său a fost boier posesor și econom de vite în Comana Inferioară” a Făgărașului, cu numele Matei, se spune mai departe). Ștefan Mailat a făcut multe „parale” în timpul serviciului prestat regelui Ludovic II al Ungariei, fapt pentru care a putut să cumpere mai multe domenii în Ardeal. Demnitatea voievodală a primit-o de la însuși regele Ungariei, Ioan Szapolyai, ca și domeniul Făgărașului, de altfel. În 1541, trecând de partea lui Ferdinand, se arată în enciclopedie, Ștefan Mailat a fost „prins de turci și de Petru Rareș, apoi dus la Stambul, unde muri în 1551”. Fiii săi, Gavril și Margareta, primul trecând în Ungaria Superioară de partea lui Ferdinand de Habsburg după ce vânduse posesiunile părintești, „s-au stins fără descendenți”, conchide autorul în lucrarea în discuție⁶⁰.

La numai câțiva ani după *Enciclopedia Diaconovich*, un alt ardelean, și el din zona Făgărașului, Augustin Bunea (1857-1909), este gata să ofere un discurs istoric despre Țara Făgărașului și stăpânii săi. Augustin Bunea era de loc din localitatea Vad, comitatul Făgărașului, ca fiu de preot greco-catolic⁶¹. Studiile medii le-a început la Gimnaziul Român din Brașov, în anul 1870, continuându-le, din primăvara anului 1877, la Gimnaziul din Blaj. În toamna anului 1877, Augustin Bunea este trimis de către mitropolitul Ioan Vancea la Colegiul Urban Pontifical

⁵⁷ Pușcariu 2006b, p. 11-12.

⁵⁸ *Enciclopedia* 1904.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 508.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ Păcurariu 1996.

„*De Propaganda fide*” din Roma, unde a studiat până în anul 1881. Tot aici, în anul 1882, a obținut doctoratul în teologie și filosofie. Întors la Blaj, a fost angajat în serviciul Cancelariei Mitropolitane din Blaj între anii 1882 și 1886. În anii următori, rămâne la Blaj, fiind, pe rând, profesor la Academia Teologică (1886-1888), secretar mitropolitan (1888-1895) și canonic mitropolitan, din 1895. Aceasta a fost perioada cea mai prolifică pentru opera sa istorică, redactându-și cele mai importante lucrări de istorie bisericească, dar nu numai. În anul 1901, Augustin Bunea a fost ales membru corespondent al Academiei Române, pentru ca în anul 1909 să devină membru titular al înaltului for științific românesc. Pentru ceremonialul de numire ca membru titular al Academiei Române, Augustin Bunea și-a pregătit un discurs inaugural, conform uzanțelor, cu titlul *Stăpânii Țării Oltului*. Din nefericire, Augustin Bunea nu a mai apucat să susțină acest discurs, decedând la 30 noiembrie 1909. În memoria academicianului dispărut, Academia Română a publicat, în anul următor, discursul teologului și istoricului ardelean Augustin Bunea⁶².

Stăpânii Țării Oltului reprezintă o pledoarie pentru românitatea ținutului Făgărașului, pentru statornicia românilor de aici și pentru credința lor creștină. Referindu-se la Ștefan Mailat, Augustin Bunea scria:

„Astfel se sfârși cel mai de frunte dintre Mailateștii de la Făgăraș, cel născut dintr-un boier român, care-și schimbase boeria românească cu nobilitatea ungurească și legea grecească cu cea romană, pentru ca fiul său Zehan, sau Ștefan, să o schimbe și pe aceasta cu cea protestantă”⁶³.

Ștefan Mailat, conchide Augustin Bunea, a fost al treisprezecelea stăpân al Țării Oltului.

Ștefan Mailat și istoriografia românească interbelică: istorici, studii, interpretări

Subiectul „Ștefan Mailat” nu a fost abandonat de către istoricii români în anii de după Primul Război Mondial. Este adevărat însă faptul că a durat câțiva ani până când tema să revină în actualitatea istoriografică. De la lucrarea lui Augustin Bunea și până la primele abordări interbelice au trecut cam două decenii.

Un prim semnal este dat de mediul istoric/universitar clujean, în anul 1930. Atunci apărea la Cluj, sub coordonarea unui grup de autori, *Enciclopedia Română. Minerva*⁶⁴. În această lucrare, la pagina 640, sunt prezentate referințe biografice cu privire la personalitatea lui Ștefan Mailat. Parcurgerea rândurilor de aici ne arată faptul că nuanțele „naționale” ale biografiei lui Ștefan Mailat nu diferă de cele ale enciclopediei sibiene de la 1904. Se afirmă și acum faptul că Ștefan Mailat a fost „fiul unui român din Comana de Jos” a Făgărașului. Între anii 1535 și 1541, Mailat a deținut demnitatea de „voievod al Transilvaniei”. A fost căsătorit cu Ana, fiica palatinului Ungariei, Toma Nádasdy, cu care a avut doi copii. Mailat „a fost arestat de turci și Petru Rareș, în 1541, dus la Constantinopol și moare în închisoare”⁶⁵. În

---

⁶² Bunea 1910.

⁶³ *Ibidem*, p. 38.

⁶⁴ *Enciclopedia Română* 1930.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 640.

rest, nimic special despre personajul în discuție; nici măcar despre anul nașterii sau al morții nu se spune nimic.

Lucrurile se schimbă substanțial în anul următor, când Octavian Popa a publicat prima parte a unui studiu monografic dedicat lui Ștefan Mailat. Despre autor știm doar că era preot paroh și profesor la Gimnaziul „Radu Negru” din Făgăraș. Studiul monografic dedicat lui Ștefan Mailat l-a intitulat *Ștefan Mailat, domnul Făgărașului (1502-1550)*, fiind, în primul rând, un omagiu peste ani al celui pe care l-a numit „urizitorul ideii marelui principat independent al Transilvaniei”⁶⁶. Octavian Popa publică studiul amintit în revista *Țara Bârsei*. Era o publicație aflată sub conducerea profesorului Alexandru Banciu, ce apărea o dată la două luni, la Brașov, sub auspiciile ASTREI. Revista fusese înființată în 1929, așezându-și sediul redacțional în Brașov, bulevardul Regele Ferdinand, nr. 14.

Studiul lui Octavian Popa a fost bine receptat de istoriografia românească de-a lungul anilor și nu numai, dacă avem în vedere faptul că și astăzi se fac referiri la acesta, chiar de către istorici renumiți. Din câte am putut observa, acest lucru se datorează faptului că studiul monografic al lui Octavian Popa se înscrie foarte bine într-o serie lungă a istoriografiei românești, anume cea a „acaparării naționale”, într-o manieră cu tentă naționalistă, a trecutului și a unor personalități istorice românești. Acest aspect nu însemnă că lucrarea făgărașeanului Octavian Popa nu are importanță științifică. Numai că valoarea studiului amintit, datorată, în mod evident, și calităților autorului - cunoscător de maghiară și latină cel puțin, bun mânuitor al cuvântului scris - se bazează pe o mai veche contribuție a istoriografiei maghiare, cea care îi furnizează istoricului român materialul documentar principal.

Încă din debutul studiului dedicat lui Ștefan Mailat se observă o primă teză, pe care se construiește întreaga logică a expunerii, anume teza originii românești și nobile a acestuia. El, susține autorul, face parte dintre acei „comandanți români” ai Făgărașului, „al căror renume a trecut granițele Ardealului și Ungariei”⁶⁷, în seria lor ocupând un loc de frunte. Ștefan Mailat, afirmă imediat autorul, este un „nobil de viță românească, descendent din vechi boieri români”, născut tocmai aici, în Țara Făgărașului, în Comana de Jos⁶⁸. Numele lui este românesc, Mailat, căci tatăl său era boier român, Matei Mailat, autorul refuzând orice nuanțare/discuție pe seama variantei maghiare a numelui, în forma Majláth/Maylád.

În opinia sa, chiar dacă nu o afirmă în mod direct, nobilitatea lui Mailat decurge dintr-un lung (presupus) arbore genealogic, cu posibile ramificații între întemeietorii Țării Românești, cnezii români bănățeni și/sau luptele pentru putere din Ungaria primei jumătăți a secolului al XII-lea, dar și din întinsele posesiuni făgărașene ale familiei sale (Comana, Crihalma și Țânțari). Nobilitatea familiei Mailat devine una „cu acte în regulă” din momentul în care, pe la anul 1511, a trecut la catolicism, aspect pe care autorul ține să-l precizeze și să-l exprime dacă nu laudativ, atunci cel puțin pe un ton de neutralitate binevoitoare⁶⁹.

---

⁶⁶ Popa 1932d, p. 488.

⁶⁷ Popa 1931a, p. 403.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 403-404.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 404.

Ștefan Mailat nu a fost un oarecare, ci un nobil român cu mare vază: regele Ungariei, Ludovic II, i-a fost naș, personalități importante ale regatului, precum Nicolae Olahus și Toma Nádasdy, de exemplu, i-au fost prieteni, regii Ungariei de după 1526, Ioan I și Ferdinand I de Habsburg, i-au căutat prietenia și sprijinul. La curtea regilor Ungariei, Mailat avea mare trecere, însăși regina-văduvă Maria fiind preocupată de protecția lui. Poziția sa socială și rangul de înalt demnitar al regatului i-au adus drept nevastă o femeie de vază, din aristocrația regatului, pe Ana de Nádasdy, sora viitorului palatin al Ungariei⁷⁰.

Ștefan Mailat a fost, în opinia autorului, o personalitate cu însușiri deosebite. Fără a face trimitere la niciun izvor credibil, iată caracterizarea făcută de istoric personajului: „Mintea ageră, spiritul vioiu, talentul militar, curajul și îndrăzneala l-au ridicat între contemporanii săi, dându-i un loc de frunte în istoria Ardealului și Ungariei din acel timp”⁷¹. La bătălia de la Mohács, Mailat „s-a luptat vitejește alături de regele său”, fiind printre puținii care au scăpat, ne spune Augustin Bunea⁷². Dibăcia politică, spiritul de organizare, energia și autoritatea deosebite, capacitatea de a suplini originea modestă (etnică și de cultură) sunt alte calități semnalate de istoricul făgărășean.

Aceste caracteristici remarcabile i-au asigurat lui Ștefan Mailat un statut de mare demnitar al regatului, încă din tinerețe. „De tânăr îl găsim la curtea regelui ungar Ludovic II, unde în 1525 era primul magistru al mesei (primul stolnic), iar în 1526 era camerier al regelui”⁷³. Ascensiunea sa politică a continuat și după 1526. Intrat în serviciul noilor monarhi ai Ungariei, Mailat a urcat treptat în ierarhia funcțiilor regale. În noiembrie 1526, pentru serviciul adus lui Ferdinand de Habsburg, Ștefan Mailat primește, împreună cu Ioan Zalay, funcția de căpitan al cetății Bratislavei, dar mai ales promisiunea/speranța stăpânirii domeniului și cetății Făgărașului. Peste câțiva ani, aflat în tabăra regelui Ioan I, Ștefan Mailat va deține demnitatea de voievod al Transilvaniei, devenind astfel unul dintre cele mai puternice și influente personaje ale Regatului Ungariei.

Ștefan Mailat a făcut mari servicii țării, ține să evidențieze, în repetate rânduri, Octavian Popa. La Mohács, cum am văzut, s-a luptat vitejește. La Bratislava, în toamna lui 1526, capturează tezaurul regal și cetatea, pe care le predă noului rege, Ferdinand I de Habsburg. În anul următor, în fruntea unui corp de oaste încredințat de Ferdinand I, având în subordine comandanți din marile familii aristocratice maghiare (Valentin Török sau Ștefan Báthory, de exemplu), Mailat a înfrânt oastea lui Ioan Szapolyai. „Ferdinand astfel, subliniază istoricul făgărășean, mulțumită lui Mailat, a putut lua în stăpânire Ungaria de vest și o bună parte a celei de miazănoapte”⁷⁴. În 1534, Ștefan Mailat a fost unul dintre aceia care s-a opus cu energie instalării, cu sprijinul sultanului otoman, a lui Aloisio Gritti ca guvernator al Ardealului și căpitan al Regatului Ungariei. Alături de câțiva fruntași unguri patrioți, Mailat a contribuit decisiv la prinderea și uciderea lui Gritti, la Medias. Fapta sa i-a

---

⁷⁰ *Ibidem*, p. 405.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 407.

adus o mare faimă printre oamenii de vază din Ardeal, și exemplele ar putea continua.

Ca român făgărășean, Ștefan Mailat și-a dorit cu ardoare, încă din tinerețe, domnia Făgărașului. Aceasta constituie una din cele mai dragi teze ale istoricului Octavian Popa cu privire la românitate făgărășeană a lui Ștefan Mailat. Vorbind despre eforturile lui Ștefan Mailat, din anii 1527-1528, de a dobândi ținutul Făgărașului, autorul studiului de față scrie:

„De bună seamă, Făgărașul a fost visul din copilărie și tinerețe al lui Mailat. Fiind născut și crescut în apropiere, el cunoștea orașul cel mare românesc [...], cunoștea puterea cetății și frumusețea domeniului, precum și pe boierii cei mândri din Țara Oltului și astfel e explicabilă dorința lui Mailat de a ajunge cât mai iute și cu orice preț stăpân al celei mai puternice cetăți a Ardealului de miazăzi”⁷⁵.

Spune autorul mai departe:

„Mailat în copilăria și tinerețea lui a trecut de multe ori pe lângă această falnică cetate, stăpânită multă vreme de Domnii munteni și apoi de cei mai distinși comandanți. Boierii i-au vorbit de strălucirea și mărirea din trecut a cetății, iar el în mintea lui a ținut mai departe pânza mării și a strălucirii cetății - cu el în frunte”⁷⁶.

Teza potrivit căreia Ștefan Mailat se vroia principe al Ardealului, desprins de Ungaria, apare frecvent în lucrarea lui Octavian Popa. Un astfel de proiect politic ar fi adus suprema măreție „românului”; un român, dar nu unul oarecare, ci unul dintre cei mai de vază oameni politici ai regatului Ungariei, ar fi „întors istoria” Ardealului, întemeind „țară românească” pe pământul răpit lui Gelu românul de ungurii lui Tuhutum. Gândul acesta măreț încolțește în mintea lui Mailat prin anul 1529, pe fondul evenimentelor neplăcute ale războiului civil din regat, care au cuprins și Transilvania natală. Iată spusele autorului studiului de față:

„În acest timp, în care autoritate regească a scăzut mult și când mulți aventurieri au ajuns la poziții înalte, ba și pe tronuri domnești, Mailat, care a dat dovezi strălucite de talentul său militar și de spiritul său organizatoric - pentru mărirea altora - începe să se gândească la sine însuși, la propria mărire. El de aici încolo urmărește un gând măreț, gândul de a pune mâna pe Ardeal. Nu mai era mulțumit cu stăpânirea Făgărașului și cu voivodatul Ardealului, ci voia să deslăsească Ardealul de Ungaria și să ajungă el principe”⁷⁷.

Iată, potrivit autorului, motivația acestei voințe a lui Ștefan Mailat: „El vedea, cum celelalte țări românești, Muntenia și Moldova, sunt principate cu domnii lor români și s-a gândit, că și Ardealul, țară românească și el, ar putea deveni principat sub domnul român al Făgărașului [...]”⁷⁸. Un astfel de proiect nu era deloc simplu. Împreună cu fruntașii ardeleni care i s-au alăturat, Mailat a înființat o adevărată „ligă a patrioților”, cum o numește Octavian Popa⁷⁹.

Ștefan Mailat a fost un bun român. Deși s-a confruntat adeseori cu Petru Rareș, fapt pe care Octavian Popa nu-l putea ocoli în expunerea sa, autorul ține totuși să

---

⁷⁵ *Ibidem*, p. 411.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ Popa 1931b, p. 507-508.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 508.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 514.

inducă un anumit sentiment de solidaritate etnică, care i-a „umanizat” pe cei doi în momentele grele. Referindu-se la detronarea lui Petru Rareș în anul 1538 și fuga acestuia în Ardeal, prilej excelent pentru Mailat de a se răzbuna pentru înfrângerile din 1529 pricinuite de moldovean, Octavian Popa ține să nuanțeze ordinul lui Mailat de a-l prinde pe domnitorul moldovean:

„Astfel, noi, în ordinul lui Mailat de a-l căuta și a-l aduce viu pe Rareș înaintea sa, nu putem vedea vreun gând rău, ci numai ca să-l scape cu viață pe Rareș, care putea fi serios amenințat de Săcuii și Sașii, cari au suferit multe cu prilejul incursiunilor lui Rareș în Ardeal”⁸⁰.

În numele acestui românism - etnic și politic deopotrivă - a dorit Ștefan Mailat să facă din Ardeal o țară românească, ține să sublinieze Octavian Popa.

„De bunăseamă, ideea aceasta s-a născut în capul lui Mailat ca Român. El vedea, cum țările românești își aveau domnii lor din sângele lor; vedea dragostea, cu care vorbeau Românii de domnul lor Petru Rareș și cum boierii și iobagii din Țara Oltului își aduceau cu drag aminte de stăpânirea românească asupra țărișoarei lor. El însuși ca român era iubit de boierii și iobagii români dintre Brașov și Sibiu, cari vedeau în stăpânul Făgărașului un adevărat Principe [...]. Contactul des și intim, pe care îl avea cu boierii români din Țara Oltului, cari l-au însoțit în luptele cari l-au înălțat în ochii contemporanilor, și vitejia cu care s-a luptat poporul românesc de aici, știindu-se sub steagul unui domn de un sânge cu ei, precum și împrejurarea că majoritatea locuitorilor din Ardeal sunt Români, l-au făcut să conceapă ideea unui principat românesc al Ardealului”⁸¹.

Spune Octavian Popa mai departe: „Idealul acesta îi frământa creierii ziua și noaptea și toată activitatea sa de aici înainte se desvoltă în această direcție”⁸².

Ca orice bun român, care vrea să facă ceva mareț, și Ștefan Mailat este frânt în planul său datorită uneltirii străinilor. I-a fost potrivnică, spune Octavian Popa, „partida maghiară”, condusă cu mișelescă lucrare de către episcopul Martinuzzi. Imediat după Pacea de la Oradea din 1538, „Martinuzzi, văzând în Mailat un contrar hotărât și dârț, și temându-se că va fi răsturnat de puternicul stăpân al Făgărașului, nu a cruțat nimic pentru a-l compromite pe Mailat în fața lui Zapolia”⁸³. Cum singur nu avusese succes, nici măcar atunci când, în 1539 și 1540, l-a convins pe însuși regele Ioan I să pornească războiul în Ardeal, Martinuzzi a jucat cartea otomană contra lui Mailat. Prilejul nimerit s-a ivit în anul 1541, pe fondul pregătirilor campaniei otomane din Ungaria. Iată ce scrie istoricul Octavian Popa:

„Sultanul a fost continuu asmuțat de Martinuzzi contra lui Mailat. Călugărului nu i-a fost greu să deștepte furia Sultanului. Luptele contra lui Zapolia și alipirea la Ferdinand, îndată după dezastrul de la Mohács, uciderea lui Gritti, ținuta de mai târziu contra lui Zapolia și a fiului său Ioan Sigismund, toate acestea au fost

---

⁸⁰ Popa 1932a, p. 21.

⁸¹ Popa 1932b, p. 152-153.

⁸² Popa 1932c, p. 350.

⁸³ Popa 1932a, p. 23.

exploatate înaintea sultanului contra lui Mailat, care era prezentat ca un dușman al Turcilor și luptător contra dispozițiilor sultanului”⁸⁴.

La căderea lui Mailat a contribuit și Petru Rareș, îndeosebi în timpul celei de-a doua domnii, când devenise mult mai supus turcilor.

„Petru Rareș, scrie Octavian Popa, care în 1529 și 1530 adusese sub influența sa toate țările locuite de Români, care și acum - în a doua domnie - se ocupa cu gânduri de mărire, vedea în înălțarea lui Mailat o piedică în calea aspirațiilor sale. Pe lângă aceasta, cum am amintit, el promisese sultanului că-i va da în mână pe Mailat”⁸⁵.

Astfel sfârși Ștefan Mailat. Întemnițat la Constantinopol, s-a stins din viață ca un erou, în ajunul Crăciunului anului 1550, „urzitorul ideii marelui principat independent al Transilvaniei”⁸⁶. „A trebuit să treacă veacuri de suferințe și de chinuri, până când frumosul Ardeal, la stăpânirea căruia a râvnit atât de mult Domnul Făgărașului Ștefan Mailat, să ajungă sub stăpânire românească”⁸⁷, încheie Octavian Popa studiul dedicat nobilului român făgărașean.

La sfârșitul perioadei interbelice, subiectul Ștefan Mailat revine în atenția istoriografică. Mai întâi timid, dincolo de Carpați, odată cu apariția *Enciclopediei Cugetarea*, în anul 1940⁸⁸. Aici, nimic nou despre Ștefan Mailat, cele câteva rânduri fiind, în mare măsură, identice cu textul despre Mailat din *Enciclopedia Diaconovich*, de la 1904.

Ultima abordare istoriografică a perioadei interbelice pe linia „acaparării naționale” a lui Ștefan Mailat îi aparține unui istoric de mare autoritate, Ioan Lupaș (1880-1967), odată cu publicarea studiului *Un voevod transilvan care și-a încheiat cariera în temnița de la Iedikule din Constantinopol. Ștefan Mailat (1502-1550)*⁸⁹.

Totul îl recomandă pe Ioan Lupaș pentru un astfel de subiect. În primul rând, originea sa - familia și locul. Ioan Lupaș se născuse în 1880, într-o familie de țărani înstăriți din Săliște, în Mărginimea Sibiului, deci într-o vreme și într-un mediu ce clocotea de spirit național românesc. Studiile liceale le-a început la Sibiu, la liceul de stat de aici. Le-a întrerupt la un moment dat, ca și alți colegi, în urma unui conflict cu profesorul de istorie Árpád Tompa, care jignise, prin naționalismul său exacerbant, sentimentele tinerilor liceeni români. A continuat studiile la Brașov, absolvind liceul pe primul loc. A urmat apoi Universitatea din Budapesta, la istorie și filosofie, fiind, în același timp, un membru foarte activ al mișcării naționale din „Societatea Petru Maior”⁹⁰. La încheierea studiilor universitare, Ioan Lupaș a devenit profesor la Seminarul Andreian din Sibiu, unde i se încredințează predarea istoriei Bisericii Române. În anul 1909, Ioan Lupaș este constrâns de autorități să-și încheie activitatea didactică, fiind numit protopop și inspector școlar în localitatea natală. În acești ani, pe fondul măsurilor cu caracter naționalist luate de autoritățile

---

⁸⁴ Popa 1932d, p. 483.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 488.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 489.

⁸⁸ *Enciclopedia Cugetarea* 1940, p. 508.

⁸⁹ Lupaș 1940, p. 121-127.

⁹⁰ Vezi datele biografice în Lupaș 1988, p. V-XIII.

maghiare, Ioan Lupaș se înregistrează mișcării naționale române din Ardeal, publicând și activând politic în cadrul Partidului Național Român, dar și în cadrul ASTREI. În anul 1916 a fost ales membru titular al Academiei Române, iar Nicolae Iorga, care îl cunoscuse pe tânărul student român la Budapesta, în 1901, a salutat, în mod entuziast, această primire.

După Primul Război Mondial, Ioan Lupaș devine un personaj foarte activ al scenei istoriografice românești, al vieții politice și culturale românești. A fost deputat în Parlamentul României în mai multe rânduri, a fost ministru de două ori, iar din 1920 a devenit profesor la nou-înființata universitate românească din Cluj. Opera lui Ioan Lupaș este impresionantă. Între 1901 și 1962 a publicat aproximativ 850 de cărți, studii și articole, dintre care cele mai consistente sunt cele de istorie. Între scrierile sale se numără și studiul monografico-omagial dedicat lui Ștefan Mailat. Să urmărim tezele principale ale acestuia din perspectiva temei dezbaterii de față.

În primul rând, Ioan Lupaș ține să precizeze de la bun început originea românească/boierească făgărășeană a lui Ștefan Mailat. Iată ce scrie: „Descendent dintr-o familie de boieri făgărășeni, Ștefan Mailat s-a născut pe la începutul veacului XVI (aproximativ la 1502) ca fiu al boierului Mateiu din Comana”⁹¹. Din acest punct de vedere, nimic nou față de scrierile anterioare. Surprinde modul lacunar, cu notă de verdict, al spuselor lui Ioan Lupaș, ca și când acest lucru era evident cu privire la Ștefan Mailat, ne mai fiind nevoie de nicio argumentare științifică.

În al doilea rând, și tot așa de expeditiv, Ioan Lupaș exprimă rapidă și spectaculoasă ascensiune politică a lui Ștefan Mailat, de la statutul de copil de casă al regelui Ludovic II, la cel de participant la bătălia de la Mohács alături de regele Ungariei, apoi de „comandant al Pojonului și domn al Făgărășului”, pentru ca, la nici treizeci de ani, Ferdinand I de Habsburg - „celălalt rege al Ungariei” - să-l investească cu demnitatea de voievod al Transilvaniei⁹².

Ascensiunea politică a lui Ștefan Mailat se datorează, cel puțin așa ne lasă să înțelegem Ioan Lupaș, unui simț deosebit al oportunității politice al transilvăneanului: și-a schimbat confesiunea religioasă, trecând la credința catolică, pentru ca mai târziu să cocheteze cu mișcarea reformaților; și-a ales cu grijă prietenii, inclusiv soția, pentru a se putea sprijini pe aceștia; a schimbat tabăra regală ori de câte ori i-a dictat interesul ascensiunii politice personale; a știut să îndure, a îndrăznit mult în planurile sale, a negociat, dar și a cedat când a fost cazul.

La un singur lucru nu a renunțat Mailat niciodată - la visul de a deveni principe transilvan⁹³, subliniază Ioan Lupaș. Pentru asta a făcut orice, inclusiv greșeala de a se încrede în cuvântul și onestitatea unora: Petru Rareș, sultanul otoman, foștii săi aliați etc. Nici măcar atunci când se afla în temnița de la Yedikule, Ștefan Mailat nu și-a pierdut speranța revenirii în fruntea Transilvaniei, idee pe care Ioan Lupaș ține să o marcheze spre finalul articolului: „În săptămâna Crăciunului

---

⁹¹ *Ibidem*, p. 121.

⁹² *Ibidem*, p. 122.

⁹³ *Ibidem*, p. 125.

1550, lovit de apoplexie, s-a stins departe de ai săi, cu gândul la cuibul familiar din cetatea Făgărașului”⁹⁴.

În rest, articolul lui Ioan Lupaș este mult sub valoarea celor de dinaintea sa, a celui scris de Octavian Popa, în primul rând. Este un studiu sumar, ocazional, cu doar două trimiteri de subsol, mai degrabă o compilație rezumativă decât rezultatul unei cercetări științifice personale. Acest aspect are mai puțină importanță pentru demersul de față, căci aici interesează în primul rând aspectele de semantică istorică și nu cele de tip științific.

Din această perspectivă, se observă două lucruri interesante: în primul rând, faptul că Ioan Lupaș face parte din aceeași serie a istoricilor români care s-au străduit „să-l așeze” pe Ștefan Mailat în patrimoniul neamului românesc, și, în al doilea rând, faptul că termenii în care el a fost „valorizat patriotic” sunt, în esența lor, aceiași ca la istoricii de dinaintea sa.

În concluzie, după o jumătate de secol de scris istoric românesc pe această temă, opera de „recuperare națională” a lui Ștefan Mailat poate fi considerată încheiată. „Recuperarea națională” s-a făcut atât la nivelul științific, istoriografic, cât și la nivelul conștiinței istorice a consumatorului român de istorie. În ambele cazuri, avem de-a face cu un demers susținut de reprezentanții unei istoriografii românești ardelenе, conștientă, de la Barițiu încoace, de această menire patriotică.

The “National Recovery” of Transylvanian Figure Ștefan Mailat in Old Romanian Historiography

(Abstract)

Among the Romanian historians who dealt with the “national recovery” of Ștefan Mailat either directly or indirectly, we mention Nicolae Densușianu, with his *Monumente pentru istoria Făgărașului* (1885) [Monuments for the history of Făgăraș]; Ioan Pușcariu, with *Date istorice privitoare la familiile nobile române* (1892 and 1895) [Historical data on the noble Romanian families]; Augustin Bunea, with *Stăpânii Țării Oltului* (1909/1910) [The overlords of Țara Oltului]; Octavian Popa, with *Ștefan Mailat, domnul Făgărașului (1502-1550)* [Ștefan Mailat, the ruler of Făgăraș]; and Ioan Lupaș, with *Un voevod transilvan care și-a încheiat cariera în temnița de la Iedikule din Constantinopol. Ștefan Mailat (1502-1550)* [A Transylvanian voivode who ended his career in the dungeons of Iedikule in Constantinople]. The discourse on the “national recovery” of Ștefan Mailat in Romanian historiography is subsumed to several theses making the case for his Romanian character.

The first thesis, the cornerstone of the entire discourse, is that that Ștefan Mailat was of noble Romanian descent. He bears the Romanian name Mailat and was born in Țara Făgărașului as the son of Romanian boyar Matei Mailat.

Secondly, Ștefan Mailat was a highly respectable Romanian nobleman god-fathered by the King of Hungary, and was a friend to important figures of the kingdom. John I and Ferdinand I of Habsburg, both kings of Hungary after 1526, sought his friendship and support.

Thirdly, Ștefan Mailat was a man of outstanding character. His sharp mind, lively spirit, military skills, courage and boldness made him stand out, ensuring him a prominent place in the history of Transylvania and Hungary. It was these remarkable traits that earned him the status of a high dignity at a young age.

Ștefan Mailat did great service for the country, starting with the Battle of Mohács, continuing with the civil war in Hungary after 1526 and culminating with the country’s defence against the Ottoman invasion in 1541. Having been born in Făgăraș, one of his ardent wishes ever since he was

---

⁹⁴ *Ibidem*, p. 127.

in his youth was to rule over that land. This is also one of the most widely-accepted tenets of Transylvanian historiography concerning Ștefan Mailat.

The thesis that Ștefan Mailat wished to become Prince of a Transylvania separated from Hungary is frequently encountered. Such a political project would have brought him supremacy and would have marked an upturn Transylvanian history by creating a Romanian country on the land that Tuhutum's Hungarians stole from the legendary Gelu. Following this line of logic, Ștefan Mailat must have been what we call a good Romanian. In the name of this Romanian spirit – ethnic and political at the same time – Ștefan Mailat wanted to turn Transylvania into Romanian territory. However, Ștefan Mailat's plan was thwarted by foreign schemes. With this thesis, the Romanian historiographical discourse comes to a logical and natural end in 1940.

Abrevieri bibliografice

- Analele* 1885 - *Analele Academiei Române*, seria a II-a, tom VII (1884-1885), secțiunea I, Partea administrativă și desbaterile, București, 1885.
- Austro-Turcica* 1995 - *Austro-Turcica. 1541-1552. Diplomatiche Akten des habsburgischen Gesandtschaftsverkehrs mit den Hohen Pforte im Zeitalter Süleymans des Prächtigen* (Hrsg. von Karl Nehring), München, 1995.
- Bichicean 1998 - Gheorghe Bichicean, *Adunări de stări în Țările Române. Congregațiile generale în Transilvania voievodală*, Sibiu, 1998.
- Bunea 1910 - Augustin Bunea, *Stăpânii Țării Oltului*, București, 1910.
- Călători străini* 1968 - *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, volum îngrijit de Maria Holban, Maria Matilda Alexandrescu-Dresca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1968.
- Constantinescu 1978 - Radu Constantinescu, *Moldova și Transilvania în vremea lui Petru Rareș. Relații politice și militare (1527-1546)*, București, 1978.
- Corfus 1979 - Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhive polone. Secolul al XVI-lea*, București, 1979.
- Densușianu 1885 - Nicolae Densușianu, *Monumente pentru istoria Țării Făgărașului*, București, 1885.
- Documente* 1894 - *Documente privitoare la istoria românilor* (culese, ordonate și publicate de Nicolae Densușianu), București, 1894.
- Documente* 1911 - *Documente privind istoria României. Acte și scrisori din Arhivele ardelene (Bistrița, Brașov, Sibiu)*, publicate de Nicolae Iorga, partea I, 1358-1600, București, 1911.
- Documente turcești* 1976 - *Documente turcești privind istoria României*, vol. 1, 1455-1774 (întocmit de Mustafa A. Mehmed), București, 1976.
- Enciclopedia* 1904 - *Enciclopedia Română*, publicată de dr. C. Diaconovich, Sibiu, 1904.
- Enciclopedia Cugetarea* 1940 - Lucian Predescu, *Enciclopedia „Cugetarea” sau Enciclopedia României. Material românesc. Oameni și înfăptuiri*, București, 1940.
- Enciclopedia Română* 1930 - *Mînerva. Enciclopedia Română*, Cluj, 1930.
- Feneșan 1997 - Cristina Feneșan, *Constituirea Principatului Autonom al Transilvaniei*, București, 1997.
- Hurmuzaki 1891 - Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. II, partea I, 1451-1575, București, 1891.
- Iorga 1911 - Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost. Amintiri și comemorări*, vol. I, Vălenii de Munte, 1911.
- Istrati 1912 - Constantin I. Istrati, *Nicolae Densușianu, viața și opera sa*, în *AAR-SI*, XXXIV, 1912, p. 599-698.
- Lupaș 1940 - Ioan Lupaș, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. II, Cluj, 1940.
- Lupaș 1941 - Ioan Lupaș, *Cronicari și istorici români din Transilvania*, Sibiu, 1941.
- Lupaș 1988 - Ioan Lupaș, *Din istoria Transilvaniei*, ediție îngrijită, note și comentarii de Maria Vlasiu, cuvânt înainte de Florin Constantiniu, București, 1988.

Octavian Tătar

- Majláth 1889 - Béla Majláth, *Maylád István. 1502-1550*, în *MTE*, V, 1889, p. 71-74.
- Majláth 1891 - Béla Majláth, *Oklevelek Maylád István történetéhez*, în *TT*, IV, 1891, p. 621-623.
- Monumenta 1875 - Sándor Szilágyi (ed.), *Monumenta Comitalia Regni Transylvaniae*, vol. I (1540-1556), Budapesta, 1875.
- Nicolaescu 1938 - Ștefan Nicolaescu, *Domnia lui Radu Vodă Paisie și a fiului său Marcu voevod. 13 iunie 1535 - 17 martie 1545*, în *AO*, 1938, p. 193-220.
- Nicolaescu 1939 - Ștefan Nicolaescu, *Moise Vodă (martie 1529 - 28 august 1530)*, în *Arhivele Olteniei*, 18, 1939, p. 406-429.
- Păcurariu 1996 - Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, 1996.
- Pop 1998 - Ioan-Aurel Pop, *Ștefan Mailat și țara (cu cetatea) Făgărașului*, în *Medievalia Transilvanica*, II, 1998, p. 239-240.
- Popa 1931a - Octavian Popa, *Ștefan Mailat, domnul Făgărașului (1502-1550)*, în *Țara Bârsei*, III, 1931, 5, p. 401-405.
- Popa 1931b - Octavian Popa, *Ștefan Mailat, domnul Făgărașului (1502-1550)*, în *Țara Bârsei*, III, 1931, 6, p. 22-25.
- Popa 1932a - Octavian Popa, *Ștefan Mailat, domnul Făgărașului (1502-1550)*, în *Țara Bârsei*, IV, 1932, 1, p. 20-25.
- Popa 1932b - Octavian Popa, *Ștefan Mailat, domnul Făgărașului (1502-1550)*, în *Țara Bârsei*, IV, 1932, 2, p. 150-157.
- Popa 1932c - Octavian Popa, *Ștefan Mailat, domnul Făgărașului (1502-1550)*, în *Țara Bârsei*, IV, 1932, 3, p. 349-355.
- Popa 1932d - Octavian Popa, *Ștefan Mailat, domnul Făgărașului (1502-1550)*, în *Țara Bârsei*, IV, 1932, 6, p. 483-487.
- Pușcariu 1907 - Ioan cavalier de Pușcariu, *Fragmente istoric. Despre boerii din Țara Făgărașului*, Sibiu, 1907.
- Pușcariu 2006a - Ioan cavalier de Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, ed. Vasile Iuga de Săliște, ediția a IV-a, prefață de Ioan-Aurel Pop, Cluj-Napoca, 2006.
- Pușcariu 2006b - Ioan cavalier de Pușcariu, *Fragmente istorice. Despre boierii din Țara Făgărașului*, edit. Vasile Iuga de Săliște, ediția a II-a, prefață de Aurel Răduțiu, Cluj-Napoca, 2006.
- Szűcs 1998 - Jenő Szűcs, *A középkori Magyarország népei*, în Nándor Bárdi (ed.), *Erdély a Históriaban*, Miercurea Ciuc, 1998, p. 19-32.
- Tătar 1995 - Octavian Tătar, *George Barițiu: Ioan Corvin de Hunedoara. Originea, genealogia, faptele sale imortale - un studiu uitat, ignorat sau mai puțin cunoscut?*, în *Corviniana*, I, 1995, p. 71-75.
- Tătar 1996 - Octavian Tătar, *Evoluția academică a lui Nicolae Densușianu. Rolul lui George Barițiu*, în *Restituiri*, Bibliotheca Musei Devensis, IV, 1996, p. 67-77.
- Tătar 1997-1998 - Octavian Tătar, *Disputa pentru coroana Ungariei dintre Ferdinand și Zápolya (1526-1540)*, în *Sargetia*, XXVII/1, 1997-1998, p. 485-510.
- Tătar 1999 - Octavian Tătar, *Pacea de la Oradea (februarie 1538) dintre Ferdinand de Habsburg și Ioan Zápolya și implicațiile ei în disputa pentru coroana Ungariei*, în *Angustia*, 4, 1999, p. 159-163.
- Tătar 2000 - Octavian Tătar, *Relatări ale diplomaților austrieci despre detenția lui Ștefan Mailat la Yedikule*, în *Corviniana*, VI, 2000, p. 177-183.
- Tătar 2001 - Octavian Tătar, *Aspecte internaționale ale constituirii Principatului Transilvaniei*, Hunedoara, 2001.
- Tătar 2002a - Octavian Tătar, *Anul 1529 în istoria Transilvaniei: aspecte politico-diplomatice și militare*, în *Corviniana*, VII, 2002, p. 182-190.
- Tătar 2002b - Octavian Tătar, *Anul 1541 în istoria Transilvaniei. Realități politico-diplomatice și militare*, în *Ziridava*, XXIII, 2002, p. 85-109.
- Ursu 1913-1916 - Ioan Ursu, *Din influențele politicii europene asupra istoriei noastre. Moise Vodă, 1529, martie-1530, august*, în *AAR-SI*, seria a doua, 36, 1913-1916, p. 517-528.

Ștefan Mailat. Opera de „recuperare națională” a personajului ardelean

Veress 1929

- Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. I, *Acte și scrisori (1527-1572)*, București, 1929.

Cuvinte-cheie: Transilvania, Ștefan Mailat, istoriografia românească, cetatea Făgăraș, secolul al XVI-lea

Keywords: Transylvania, Ștefan Mailat, Romanian historiography, fortress of Făgăraș, 16th century.

LISTA ABREVIERILOR

- AAR-SI** - Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice. Academia Română. București.
- AAust** - Archaeologia Austriaca, Beiträge zur Paläanthropologie, Ur- und Frühgeschichte Österreichs. Wien.
- AB** - Altarul Banatului. Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului și Episcopia Aradului. Timișoara.
- ActaArchCarp** - Acta Archaeologica Carpathica. Cracovia.
- ActaArchHung** - Acta Archaeologica. Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest.
- ActaMN** - Acta Musei Napocensis. Cluj-Napoca.
- ActaMP** - Acta Musei Porolissensis. Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău.
- ActaPal** - Acta Paleobotanica. Polish Academy of Sciences. Krakow.
- AÉ** - Archaeologiai Értesítő a Magyar régészeti, művészettörténeti és éremtani társulat tudományos folyóirata. Budapest.
- AHA** - Acta Historiae Artium. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- AIIC(N)** - Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț”. Cluj-Napoca.
- AIAC** - Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj. Cluj-Napoca (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț”).
- AIIAI/AIIX** - Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași. (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” Iași).
- AISC** - Anuarul Institutului de Studii Clasice. Cluj.
- AJA** - American Journal of Archaeology. New York.
- AJPA** - American Journal of Physical Anthropology. The Official Journal of the American Association of Physical Anthropologist. Baltimore.
- Almanahul graficeii române** - Almanahul graficeii române. Craiova.
- Aluta** - Aluta. (Studii și comunicări - Tanulmányok és Közlemények). Sfântu Gheorghe.
- AnB** - Analele Banatului (serie nouă). Timișoara.
- Angustia** - Angustia. Muzeul Carpaților Răsăriteni. Sfântu Gheorghe.
- Antaeus** - Antaeus. Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest.
- AnthAnzeiger** - Anthropologischen Anzeiger. Journal of Biological and Clinical Anthropology.
- Antiquity** - Antiquity. A Quartely Review of World Archaeology. York.
- AnUB-LLS** - Analele Universității din București - Limba și literatura străină. Universitatea din București.
- AO** - Arhivele Olteniei. Craiova; serie nouă (Institutul de Cercetări Socio-Umane. Craiova).

AP	- Annales de Paléontologie. L'Association paléontologique française.
APR	- Acta Palaeontologica Romaniae. Romanian Society of Paleontologists. Bucharest.
Apulum	- Apulum. Acta Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii Alba Iulia.
Archaeologia Bulgarica	- Archaeologia Bulgarica. Sofia.
Archaeometry	- Archaeometry. Research Laboratory for Archaeology & the History of Art. Oxford.
ArchMühely	- Archeometriai Mühely. Budapest.
Arheologia	- Arheologia. Organ na Archeologičeskija Institut i Muzei pri Bulgarskata Akademija na Naukite. Sofia.
ArkhSb	- Arkheologičeskij sbornik. Muzey Ermitazh. Moskva.
AS	- American Studies. Mid-America American Studies Association. Cambridge (USA).
ASS	- Asian Social Science. Canadian Center of Science and Education. Toronto.
ASUAIC-L	- Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (serie nouă). Secțiunea IIIe. Lingvistică. Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.
AT	- Ars Transilvaniae. Institutul de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca. Cluj-Napoca
ATS	- Acta Terrae Septemcastrensis. Sibiu.
AUASH	- Annales Universitatis Apulensis. Series Historica. Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.
AUASP	- Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica. Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.
AUCSI	- Analele Universității din Craiova. Seria Istorie. Universitatea din Craiova.
Australiada	- Australiada: A Russian Chronicle. New South Wales. Woy Woy (Australia).
AUVT	- Annales d'Université „Valahia” Târgoviște. Section d'Archéologie et d'Histoire. Universitatea Valahia din Târgoviște.
AVSL	- Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. Sibiu.
BA	- Biblioteca de arheologie. București.
Banatica	- Banatica. Muzeul de Istorie al județului Caraș-Severin. Reșița.
Balcanica	- Balcanica. Annuaire de l'Institut des Études Balkaniques. Belgrad.
BAMNH	- Bulletin of the American Museum of Natural History. American Museum of Natural History. New York.
BAR	- British Archaeological Reports (International Series). Oxford.
BB	- Bibliotheca Brukenthal. Muzeul Național Brukenthal. Sibiu.
BCMI	- Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice / Buletinul Comisiei Monumentelor istorice. București.

BerRGK	- Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts. Frankfurt am Main.
BF	- Bosporskij fenomen. Gosudarstvennyj Ermitazh Sankt-Peterburg.
BGSG	- Bulletin of the Geological Society of Greece. Geological Society of Greece. Patras.
BHAB	- Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica. Muzeul Banatului Timișoara.
BI	- Bosporskie issledovanija. Krymskoe Otdelenie Instituta Vostokovedenija, Nacional'na akademija nauk Ukraini. Simferopol, Kerch.
BMA	- Bibliotheca Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii Alba Iulia.
BMAntiq	- Bibliotheca Memoriae Antiquitatis. Piatra Neamț.
BMN	- Bibliotheca Musei Napocensis. Muzeul de Istorie a Transilvaniei. Cluj-Napoca.
BMS	- Bibliotheca Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica”. Sebeș.
BOR	- Biserica Ortodoxă Română. Patriarhia Română. București.
BospCht	- Bosporskie chtenija. Bospor Kimmerijskij i varvarskij mir v period antichnosti i srednevekov'ja. Militaria. Krymskoe Otdelenie Instituta Vostokovedenija. Nacional'na akademija nauk Ukraini. Simferopol, Kerch.
Das Börsenblatt	- Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel-Frankfurter Ausgabe. Börsenverein des Deutschen Buchhandels. Frankfurt pe Main.
Br J Ind Med	- British Journal of Industrial Medicine. London.
Brukenthal	- Brukenthal. Acta Musei. Muzeul Național Brukenthal. Sibiu.
BTh	- Bibliotheca Thracologica. Institutul Român de Tracologie. București.
București	- București. Materiale de istorie și muzeografie. București.
Bucureștii vechi	- Bucureștii vechi. Buletinul Societății Istorico-Arheologice. București.
BUS	- Birka Untersuchungen und Studien. Stockholm.
CA	- Current Anthropology. University of Chicago.
Caietele ASER	- Caietele ASER. Asociația de Științe Etnologice din România. București.
Carpica	- Carpica. Complexul Muzeal „Julian Antonescu” Bacău.
CCA	- Cronica cercetărilor arheologice. București.
CCJ	- Chemistry Central Journal. London.
Cele Trei Crișuri	- Cele Trei Crișuri. Oradea.
Cetatea Bihariei	- Cetatea Bihariei. Institutul de Istorie și Teorie Militară din București, Secția Teritorială Oradea.
CIRIR	- Cercetări istorice. Revistă de istorie românească. Iași.
CL	- Cercetări literare. Universitatea București.
Codrul Cosminului	- Codrul Cosminului, seria nouă. Analele Științifice de Istorie, Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava.
ComȘtMediaș	- Comunicări Științifice. Mediaș.
ConspNum	- Conspicte numismatice. Chișinău.

Conviețuirea-Együttélés	- Conviețuirea-Együttélés. Catedra de limbă și literatura română a Institutului Pedagogic „Juhász Gyula”, Szeged.
Corviniana	- Corviniana. Acta Musei Corvinensis. Hunedoara.
CPF	- Cahiers des Portes de Fer. Beograd.
CretaceousRes	- Cretaceous Research. Elsevier.
Crisia	- Crisia. Culegere de materiale și studii. Muzeul Țării Crișurilor. Oradea.
CRP	- Comptes Rendus Palevol. Comptes Rendus de l'Académie des Sciences France.
Cultura creștină	- Cultura creștină. Publicație apărută sub egida Mitropoliei Române Unite cu Roma Greco-Catolică și a Facultății de Teologie Greco-Catolice din Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Departamentul Blaj.
Dacia	- Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. București, I, (1924) - XII (1948). Nouvelle série: Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. București.
Dări de seamă	- Dări de seamă ale ședințelor. Paleontologie. Institutul Geologic al României. București.
DB	- Drevnosti Bospora. Rossiyskaya Akademiya Nauk. Moskva.
De Antiquitate	- De Antiquitate. Asociația Virtus Antiqua. Cluj-Napoca.
DFS	- Deutsche Forschung im Südosten. Sibiu.
DP	- Documenta Praehistorica. Poročilo o raziskovanju paleolitika, neolitika in eneolitika v sloveniji. Ljubljana.
Drevnosti Altaja	- Drevnosti Altaja. Gorno-Altajskij gosudarstvennyj universitet. Gorno-Altajsk (Republika Altaj).
EHQ	- European History Quarterly. Sage Publications. New York.
EphNap	- Ephemeris Napocensis. Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca.
EVNE	- Etnokul'turnoe vzaimodeystvie narodov Evrazii. Institut Arheologii i Etnografii Sibirskogo otdeleniya Rossiyskoy Akademii Nauk. Novosibirsk.
FK	- Földtani közlöny. Magyarhoni földtani tarsulat folyóirata. Budapest.
FU	- Finno-Ugrika. Institut Istории imeni Sh. Mardzhani. Akademiya Nauk Tatarstana. Kasan'.
FVL	- Forschungen zur Volks- und Landeskunde. Sibiu.
Geo-Eco-Marina	- Geo-Eco-Marina. Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Geologie și Geoecologie Marină. București.
Glasnik	- Glasnik Srpskog arheološkog društva. Journal of the Serbian Archaeological Society. Beograd.
Glasul Bisericii	- Glasul Bisericii. Mitropolia Munteniei și Dobrogei. București.
Godišnjak	- Godišnjak. Jahrbuch Knjiga. Sarajevo-Heidelberg.
GR	- Gondwana Research. International Association for Gondwana Research, Journal Center, China University of Geosciences. Beijing.
HistArchaeol	- Historical Archaeology. Society for Historical Archaeology.
HistMet	- Historical Metallurgy, The Historical Metallurgy Society.

- HJ** - The Historical Journal. University of Cambridge (UK).
- HSCE** - History & Society in Central Europe. István Hajnal Society of Historians. Medium Ævum Quotidianum Society. Budapest. Krems.
- IJAM** - International Journal of Arts Management. École des Hautes Études Commerciales (HEC) in Montreal.
- IJO** - International Journal of Osteoarchaeology. United States.
- IPH** - Inventaria Præhistorica Hungarie. Budapest.
- Istros** - Istros. Muzeul Brăilei. Brăila.
- JACerS** - Journal of the American Ceramic Society. The American Ceramic Society, Ohio.
- JAS** - Journal of Archaeological Science. Academic Press. United States.
- JFA** - Journal of Field Archaeology. Boston University.
- JLS** - Journal of Lithic Studies. Edinburgh.
- JMH** - Journal of Modern History. University of Chicago.
- JOB** - Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik. Institut für Byzantinistik und Neogräzistik der Universität Wien.
- JPSP** - Journal of Personality and Social Psychology. American Psychological Association. Washington DC.
- JRGZM** - Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums zu Mainz. Mainz.
- JSP** - Journal of Systematic Palaeontology. British Natural History Museum. London.
- JSSR** - Journal for the Scientific Study of Religion. The Society for the Scientific Study of Religion. South-Carolina.
- JVP** - Journal of Vertebrate Paleontology. Society of Vertebrate Paleontology (SVP) in partnership with the Taylor & Francis Group. Abingdon, Oxfordshire (UK).
- Közlemények** - Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem - és Régiségtárából, Cluj.
- Le Glob** - Le Globe. Revue genevoise de géographie. Paris.
- LSJ** - Life Science Journal. Acta Zhengzhou University. Zhengzhou (China).
- LȘ** - Lucrări științifice. Institutul de Învățământ Superior Oradea.
- MA** - Mitropolia Ardealului. Revista oficială a Arhiepiscopiei Sibiului, Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului. Episcopiei Alba Iuliei și Episcopiei Oradiei. Sibiu (1956-1991). A continuat *Revista Teologică*, (1907-1947) și este continuată de aceeași revistă.
- Marisia** - Marisia. Studii și Materiale. Târgu Mureș.
- Marmatia** - Marmatia. Muzeul Județean de Istorie și Arheologie. Baia Mare.
- Materiale** - Materiale și cercetări arheologice. București.
- MBGAEU** - Mitteilungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte. Berlin.
- MCA** - Materiale și cercetări arheologice. București.

ME	- Memoria Ethnologica. Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Maramureș. Baia Mare.
MEJSR	- Middle-East Journal of Scientific Research. International Digital Organization for Scientific Information. Deira, Dubai (United Arab Emirates).
MemAntiq	- Memoria Antiquitatis. Complexul Muzeal Județean Neamț. Piatra Neamț.
MIA	- Materialy i issledovaniya po arkheologii SSSR. Akademiya Nauk SSSR. Moskva.
MJSS	- Mediterranean Journal of Social Sciences. Mediterranean Center of Social and Educational Research. Rome.
Monumente Istorice	- Monumente Istorice. Studii și lucrări de restaurare. Direcția Monumentelor Istorice. București.
Monumente și muzee	- Monumente și muzee. Buletinul Comisiei Științifice a Muzeelor, Monumentelor Istorice și Artistice. București.
MPG	- Marine and Petroleum Geology. Elsevier.
MSIAR	- Memoriile Secțiunii Istorice a Academiei Române, seria a II-a. Academia Română. București.
MTE	- Magyar Történelmi Eletrajzok. Budapest.
Naturwissenschaften	- Naturwissenschaften. Springer-Verlag. Berlin, Heidelberg.
OlteniaȘtNat	- Oltenia. Studii și Comunicări. Științele Naturii. Muzeul Olteniei. Craiova.
ÓL	- Ósrégészeti Levelek. Prehistoric newsletter. Budapest.
PA	- Patrimonium Apulense. Direcția Județeană pentru Cultură Alba. Alba Iulia.
PAPS	- Proceedings of the American Philosophical Society. American Philosophical Society. Philadelphia.
PAS	- Prähistorische Archäologie in Südosteuropa. Berlin.
PAT	- Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum. Cluj-Napoca.
PBF	- Prähistorische Bronzefunde. München.
PLOS ONE	- PLOS ONE. International, peer-reviewed, open-access, online publication.
PM	- Publics et musées. Association Publics et Musées - PUL (Presses universitaires de Lyon). Lyon.
PNAUSA	- Proceedings of the National Academy of the United States of America. National Academy of the United States of America.
Pogrebal'nyj obrjad	- Pogrebal'nyj obrjad rannih kochevnikov Evrazii. Juzhnyj nauchnyj centr Rossijskoj Akademii nauk. Rostov-na-Donu.
Pontica	- Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța.
PPP	- Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology ("Palaeo3"). An International Journal for the Geo-Sciences. Elsevier.
ProblemyArh	- Problemy arheologii, jetnografii, antropologii Sibiri i sopredel'nyh territorij. Institut arheologii i jetnografii Rossijskoj Akademii nauk. Novosibirsk.

Programm Mühlbach	- Programm des evaghelischen Untergymnasium in Mühlbach und der damit verbundenen Lehranstalten. Mühlbach (Sebeș).
PZ	- Prähistorische Zeitschrift. Deutsche Gesellschaft fuer Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, Institut für Prähistorische Archäologie. Berlin.
QG	- Quaternary Geochronology. The International Research and Review Journal on Advances in Quaternary Dating Techniques.
QSA	- Quaderni di Studi Arabi. Istituto per l'Oriente C. A. Nallino. Roma.
Quartär	- Quartär. International Yearbook for Ice Age and Stone Age Research.
RA	- Revista Arheologică. Institutul de Arheologie și Istorie Veche. Chișinău.
RArhiv	- Revista Arhivelor. Arhivele Naționale ale României. București.
Radiocarbon	- Radiocarbon. University of Arizona. Department of Geosciences.
RB	- Revista Bistriței. Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud. Bistrița.
REF	- Revista de etnografie și folclor. Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”. București.
RESEE	- Revue des études sud-est européennes. Academia Română. București.
RHMC	- Revue d'histoire moderne et contemporaine. Société d'histoire moderne et contemporaine. Paris.
RHSEE/RESEE	- Revue historique du sud-est européen. Academia Română. București, Paris (din 1963 Revue des études sud-est européennes).
RI	- Revista de Istorie (din 1990 Revista istorică). Academia Română. București.
RIR	- Revista istorică română. Institutul de Istorie Națională din București.
RJP	- Romanian Journal of Paleontology. Geological Institute of Romania. Bucharest.
RJS	- Romanian Journal of Stratigraphy. Geological Institute of Romania. Bucharest.
RM	- Revista Muzeelor. București.
RMMG	- Revista Muzeul Mineralogic-Geologic, al Universității din Cluj la Timișoara. Sibiu.
RMM-M	- Revista Muzeelor și Monumentelor. Muzeu. București.
RP	- Revista de Pedagogie. Institutul de Științe ale Educației. București.
RRH	- Revue Roumaine d'Histoire. Academia Română. București.
RT	- Revista Teologică. Sibiu.
SA	- Sovetskaya arkheologiya. Akademiya Nauk SSSR. Moskva.
SAI	- Studii și articole de istorie. Societatea de Științe Istorice și Filologice a RPR. București.

SAO	- Studia et Acta Orientalia. Société des Sciences Historiques et Philologiques de la RPR., Section d'Etudes Orientales. Bucarest.
Sargetia	- Sargetia. Acta Musei Devensis. Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva.
Sargetia Naturae	- Sargetia. Acta Musei Devensis. Series Scientia Naturae. Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva.
SCE	- Studii și comunicări de etnologie. Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu.
SCCI	- Studii, conferințe și comunicări istorice. Sibiu.
SCIA	- Studii și cercetări de istoria artei. Academia Română. București.
SciAm	- Scientific American. New York.
SCGG	- Studii și Cercetări. Geologie-Geografie. Complexul Muzeal Județean Bistrița-Năsăud. Bistrița.
SCIV(A)	- Studii și cercetări de istoria veche. București (din 1974, Studii și cercetări de istorie veche și arheologie).
SGJ	- Soobshhenija Gosudarstvennogo Jermitazha. Gosudarstvennyj Jermitazh. Leningrad.
SMIM	- Studii și materiale de istorie modernă. Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” București.
SP	- Studii de Preistorie. București.
SPACA	- Stratum Plus: Archaeology and Cultural Anthropology. Superior Council on Science and Technical Development of Moldavian Academy of Sciences. Saint Petersburg, Kishinev, Odessa, Bucharest.
SPPF	- Società Preistoria Protostoria Friuli-V.G. Trieste.
SSK	- Studien zur Siebenbürgischen Kunstgeschichte, Köln. Wien.
Starinar	- Starinar, Treća Serija. Arheološki Institut. Beograd.
Stâna	- Stâna. Sibiu.
StComSibiu	- Studii și comunicări. Arheologie-istorie. Muzeul Brukenthal. Sibiu.
StComSM	- Studii și comunicări. Muzeul Județean Satu Mare.
StRI	- Studii. Revistă de istorie (din 1974 Revista de istorie și din 1990 Revista istorică). Academia Română. București.
StudiaUBBG	- Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Geologia. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.
StudiaUBBGG	- Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Geologia-Geographia. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.
StudiaUBBGM	- Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Geologia-Mineralogia. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.
StudiaUBBH	- Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Series Historia. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.
Suceava	- Anuarul Muzeului Județean Suceava.
SUCH	- Studia Universitatis Cibiniensis, Serie Historica. Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu.
SUPMPh	- Studia Universitatis Petru Maior. Philologia. Târgu-Mureș.
SV	- Siebenbürgische Vierteljahrschrift. Hermannstadt (Sibiu).

SympThrac	- Symposia Thracologica. Institutul Român de Tracologie. București.
TEA	- TEA. The European Archaeologist.
Terra Sebus	- Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica” Sebeș.
TESG	- Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie. Royal Dutch Geographical Society. Oxford (UK), Malden (USA).
Thraco-Dacica	- Thraco-Dacica. Institutul Român de Tracologie. București.
Transilvania	- Transilvania. Foaia Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român. Brașov.
Transsylvania Nostra	- Transsylvania Nostra. Fundația Transsylvania Nostra. Cluj-Napoca.
Trudy nauchnogo	- Trudy nauchnogo Karel'skogo tsentra Rossiyskoy akademii nauk. Karel'skiy tsentr Rossiyskoy akademii Nauk. Moskva.
TT	- Történeti Tár. Akadémia történelmi bizottságának. Budapest.
Tyragetia	- Tyragetia. Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Chișinău.
Țara Bârsei	- Țara Bârsei. Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov.
Ungarische Revue	- Ungarische Revue, Herausg. von P. Hunfalvy. Budapest.
UPA	- Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie. Berlin.
Vestnik arkheologii	- Vestnik arkheologii, antropologii i etnografii. Institute problem osvoyeniya Severa Sibirskogo otdeleniya Rossiyskoj akademii nauk. Tyumen.
Vestnik Novosibirskogo	- Vestnik Novosibirskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija: Istoriya, filologiya. Novosibirskij gosudarstvennyj universitet. Novosibirsk.
VLC	- Victorian Literature and Culture. Cambridge University Press. Cambridge (UK).
VPUI	- Vestnik permskogo universiteta. Istoriya. Permskiy Gosudarstvennyi Universitet. Perm'.
VR	- Victorian Review. Victorian Studies Association of Western Canada. Toronto.
WASJ	- World Applied Sciences Journal. International Digital Organization for Scientific Information. Deira, Dubai (United Arab Emirates).
WorldArch	- World Archaeology. London.
Xenopoliana	- Xenopoliana. Buletin al Fundației Academice „A. D. Xenopol” Iași.
Yearb. Phys. Anthropol.	- Yearbook of Physical Anthropology. New York.
Yezhegodnik gubernskogo	- Yezhegodnik gubernskogo muzeya Tobol'ska. Tobol'sk Khistori Muzeum. Tobol'sk.
ZfSL	- Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde. Gundelsheim.
Ziridava	- Ziridava. Muzeul Județean Arad.
ZooKeys	- ZooKeys. Sofia.